

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH

FILOZOFICKÁ FAKULTA

ÚSTAV ROMANISTIKY

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

ONOMATOPOICKÁ SLOVA V SOUČASNÉ FRANCOUZŠTINĚ

KONTRASTIVNÍ KORPUSOVÁ ANALÝZA

Vedoucí práce: prof. PhDr. Ondřej Pešek, Ph.D.

Autorka práce: Adéla Dvořáková

Studijní obor: Francouzský jazyk a literatura, Bohemistika

2023

Prohlašuji, že jsem autorkou této kvalifikační práce a že jsem ji vypracovala pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu použitých zdrojů.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě, elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledky obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

V Českých Budějovicích dne 3.5. 2023

Adéla Dvořáková

Anotace

Cílem této bakalářské práce je na základě odborné literatury vymezit pojem onomatopoické slovo v souvislosti s jeho fonologickými, morfologickými, syntaktickými a sémantickými specifiky. Autorka následně krátce pojedná i o tématech přidružených k problematice zvukomalby – o otázce jazykového znaku, o principu arbitrárnosti a motivovanosti, o interjekcích, zvukovém symbolismu a ideofonech. Poznatky a hypotézy z teoretické části práce budou posléze skrze analýzu konkrétních českých a francouzských onomatopoických výrazů ověřeny v části praktické.

Klíčová slova: onomatopoické slovo, zvukomalba, jazykový znak, arbitrárnost, ikonicitá, interjekce, zvukový symbolismus, ideofony

Annotation

The aim of this bachelor thesis is to define the concept of onomatopoeic word in the context of its phonological, morphological, syntactic and semantic specifics. Subsequently, the author will briefly discuss topics related to the onomatopoeia – the question of the linguistic sign, the principle of arbitrariness and motivation, interjections, sound symbolism and ideophones. The findings and hypotheses from the theoretical part of the thesis will be verified in the practical part through the analysis of specific Czech and French onomatopoeic expressions.

Keywords: onomatopoeic word, onomatopoeia, linguistic sign, arbitrariness, iconicity, interjection, sound symbolism, ideophones

Poděkování

Nejprve bych ráda poděkovala panu prof. PhDr. Ondřeji Peškovi, Ph.D. za odborné vedení mojí bakalářské práce, věcné připomínky a vstřícnost při konzultacích. Poděkování patří též Dr. Aimée Lahaussais, mé vyučující na Université Paris Cité, za zprostředkování mnoha cenných informací a zdrojů. V neposlední řadě také děkuji mojí rodině a mým blízkým za jejich porozumění a podporu.

Obsah

ÚVOD.....	8
1. JAZYKOVÝ ZNAK A JEHO CHARAKTERISTIKA	10
1.1 ZNAK.....	10
1.2 FERDINAND DE SAUSSURE A DIADICKÝ TYP ZNAKU	10
1.3 CHARLES PEIRCE A TRIADICKÝ TYP ZNAKU	12
1.3.1 <i>Symbol</i>	13
1.3.2 <i>Index a indexikalita</i>	13
1.3.3 <i>Ikon a ikonicitá</i>	14
2. ONOMATOPOICKÁ SLOVA.....	16
2.1 ONOMATOPOICKÁ SLOVA JAKO ZÁKLADNÍ MATERIÁL LIDSKÉ ŘEČI.....	16
2.1.1 <i>Etymologie jako klíč k rozpoznání zvukomalebných základů</i>	17
2.2 OTÁZKA MOTIVACE A KONVENCE U „PŘIROZENÝCH“ SLOV	18
2.3 ELEMENTÁRNÍ PŘÍBUZNOST.....	19
2.4 SPECIFIKA ONOMATOPOICKÝCH SLOV Z HLEDISKA FONOLOGIE	20
2.5 SPECIFIKA ONOMATOPOICKÝCH SLOV Z HLEDISKA MORFOLOGIE	21
3. ONOMATOPOICKÁ SLOVA VERSUS INTERJEKCE.....	23
3.1 INTERJEKCE JAKO NEOHEBNÝ SLOVNÍ DRUH.....	23
3.2 DRUHÝ INTERJEKCI.....	23
3.2.1 <i>Zvukomalebné interjekce</i>	24
3.3 VLASTNOSTI ONOMATOPOICKÝCH SLOV A INTERJEKCI: SHODY A ODLIŠNOSTI	24
3.3.1 <i>Interjekce v syntaktické rovině</i>	25
3.3.2 <i>Rozdílný sémiotický status onomatopoií a emocionálních interjekcí</i>	26
4. ZVUKOVÝ SYMBOLISMUS.....	28
4.1 CO JE TO ZVUKOVÝ SYMBOLISMUS?.....	28
4.2 VĚDECKÁ VÝZKUMNÁ ČINNOST V OBLASTI ZVUKOVÉHO SYMBOLISMU	29
4.2.1 <i>Edward Sapir a jeho „mil-mal“ experiment</i>	29
4.2.2 <i>Wolfgang Köhler a jeho „takete-maluma“ experiment</i>	30
4.3 TYPY ZVUKOVÉHO SYMBOLISMU	31
4.3.1 <i>Imitativní typ zvukového symbolismu</i>	31
4.3.2 <i>Diagramatický typ zvukového symbolismu</i>	32
4.3.3 <i>Asociativní typ zvukového symbolismu</i>	33
5. IDEOFONY	34

5.1	IDEOFON JAKO „NÁSTROJ ZAZNAMENÁVÁNÍ SMYSLOVÝCH SCÉN BAREVNÝMI ZPŮSOBY“	34
5.2	ETNOCENTRISMUS A POSTAVENÍ ONOMATOPOICKÝCH SLOV A IDEOFONŮ VE SVĚTĚ	35
5.2.1	<i>Co prozrazují onomatopoeie?</i>	36
6.	EMPIRICKÁ ČÁST: ONOMATOPOICKÁ SLOVA OZNAČUJÍCÍ ZVUKY VYDÁVANÉ NEŽIVÝMI PŮVODCI	39
6.1	ČESKÁ ONOMATOPOICKÁ SLOVA OZNAČUJÍCÍ ZVUKY VYDÁVANÉ NEŽIVÝMI PŮVODCI	39
6.2	FRANCOUZSKÁ ONOMATOPOICKÁ SLOVA OZNAČUJÍCÍ ZVUKY VYDÁVANÉ NEŽIVÝMI PŮVODCI	43
6.3	POZOROVANÉ TENDENCE U ZKOUMANÝCH ČESKÝCH A FRANCOUZSKÝCH ONOMATOPOICKÝCH SLOV	48
6.3.1	<i>Expresivita na fonologické úrovni</i>	48
6.3.2	<i>Zvuková symbolika hlásek</i>	49
6.3.3	<i>Podléhání určitým morfologickým procesům</i>	51
6.3.4	<i>Vícevýznamovost</i>	53
6.4	KONTRASTIVNÍ ANALÝZA ČESKÝCH A FRANCOUZSKÝCH ONOMATOPOICKÝCH SLOV S VYUŽITÍM INTERCORPU	54
	ZÁVĚR	58
	RÉSUMÉ	60
	BIBLIOGRAFIE	62

ÚVOD

Onomatopoická slova v češtině známe pod příviskem „zvukomalebna“. Rozložíme-li výraz „zvukomalebny“, získáme dva samostatné pojmy, „zvuk“ a „malba“, které samy o sobě vypovídají mnoho o podstatě zkoumaného jevu. V cizojazyčných, zejména francouzských, studiích se o onomatopoiích také často mluví jako o „peintures sonores des idées“, zvukových malbách myšlenek¹. Jinými slovy se jedná o speciální skupinu slov, skrze něž je zvukově reflektována (malována) realita. Prvním cílem mé bakalářské práce je tento poněkud abstraktní až mystický pojem „zvukomalba“ podrobně vysvětlit a představit jím označenou třídu slov, která se vyskytuje v každém jazyce, jejímž kontrastivním pozorováním se lze leccos dozvědět například o fonologickém systému jazyků z hlediska zvukové symboliky jejich hlásek či o jejich vztahu k jim popisované skutečnosti. Tyto myšlenky provázejí mou práci od začátku až konce a rozvádím je v šesti kapitolách, u jejichž psaní vycházím především z česky, anglicky a francouzsky psaných vědeckých publikací, na které je po celou dobu studie systematicky odkazováno.

V první řadě jsou tematizovány otázky motivace jazykového znaku, arbitrárnosti a ikonicity, jež jsou pro pochopení ostatních částí naprosto klíčové. Následně se zabírám obecnou charakteristikou onomatopoií z českého, francouzského, a i světového hlediska. Postupně přecházím až k problematice rozdílné povahy onomatopoických slov a interjekcí, zvukového symbolismu, ideofonů a etnocentrismu. Přestože se může zdát, že poslední tři zmíněné body jsou od původního zaměření práce příliš vzdálené, sama studie dokazuje, že ve skutečnosti jsou s tématem zvukomalebnych slov úzce spojeny. V závěru analyzuji a porovnávám konkrétní výrazy z úzu českých a francouzských onomatopoií imitujících zvuky vydávané neživými původci, na nichž ověřuji informace popsané v teoretické části.

Zvukomalebna slova jsem si zvolila jako téma své bakalářské práce z toho důvodu, že mě fascinuje jejich silně expresivní charakter, na základě kterého se vymykají většině pravidlům daného jazyka. Specifickými vlastnostmi se vyznačují jak na fonologické, tak i morfologické, syntaktické a sémantické jazykové rovině. Právě jejich anomální rysy, jejichž popisu bude věnován dostatek prostoru a které budu v empirické části představovat na českých a

¹ KLETT, E. *Les onomatopées et les pseudo-cris : des voix qui en disent long sur les bruits.*

francouzských příkladech, dělají z onomatopoií zatím stále nedostatečně probádaný střed zájmu mnoha lingvistických zkoumání, jež začala již ve starověkém Řecku a pokračují dodnes.

1. JAZYKOVÝ ZNAK A JEHO CHARAKTERISTIKA

1.1 Znak

V obecném slova smyslu si znak můžeme představit jako entitu X, která reprezentuje či zastupuje entitu Y, tedy „něco, za čím se skrývá něco jiného“². Nauka o znakových systémech, mezi které patří i znaky jazykové, se nazývá sémiotika. S tou je v první řadě spojeno jméno amerického filozofa Charlese Sanderse Peirce, jenž se na přelomu 19. a 20. století skrze své studie o triadickém pojetí znaku a jeho klasifikaci zapříčinil o formování moderní sémiotiky³. Nebyly to však pouze jeho myšlenky, které zásadně ovlivnily následná zkoumání v tomto oboru, za dalšího „otce zakladatele“ moderní sémiotiky – v tomto případě i lingvistiky – je považován švýcarský jazykovědec Ferdinand de Saussure. Ten kromě odlišného, binárního typu jazykového znaku přišel v druhém desetiletí 20. století také s termínem „sémiologie“, již definoval jako „vědu o životě znaků v lidské společnosti“, za jejíž součást pokládal lingvistiku⁴. Starší pojem „sémiotika“ je však ustálenější, „sémiologie“ se užívá pouze v některých románských jazycích⁵.

V této části práce bych chtěla krátce rozvést myšlenky jak Charlese S. Peirce, tak i Ferdinanda de Saussura, jelikož oba položili základní pilíře v otázce jazykového znaku, z nichž se čerpá dodnes. Jako první představím filozofii posledně jmenovaného lingvisty a spolu s ním také shrnu hlavní charakteristiky znaku.

1.2 Ferdinand de Saussure a diadický typ znaku

Podle teorie Ferdinanda de Saussura se znak skládá ze dvou částí, „označovaného“ a „označujícího“, ve francouzském originále „signifié“ a „signifiant“. Označovaný jinak řečeno „pojem“ je část významová, zatímco označující neboli „akustický obraz“ je jeho jazykovým vyjádřením⁶. Znamý Saussurův příklad rozvádějící tuto problematiku pracuje se slovem „arbor“, jehož akustickým obrazem je souhrn hlásek „a+r+b+o+r“ a pojmem se míní to, co si pod nimi jsme schopni vybavit. Tento typ znaku se nazývá bilaterální čili diadický, jelikož se

² NIKLAS-SALMINEN, A. *La lexicologie*, s. 7.

³ ČERNÝ, J. *Dějiny lingvistiky*, s. 413.

⁴ Tamtéž

⁵ Tamtéž

⁶ ODGEN, R. *Ikonicita v mluveném rozhovoru*.

skládá ze dvou vzájemně se ovlivňujících a asociujících složek, jež jedna bez druhé nemůžou fungovat⁷.

Vztah mezi „signifié“ a „signifiant“ je dle Ferdinanda de Saussura arbitrární, libovolný, jedná se tedy o spojení bez souvislostí. Hlávky tvořící slovo „arbor“ nejsou nijak podobnostně vázané k jeho pojmu, představě stromu, naopak mezi těmito dvěma složkami panuje vztah nahodilosti⁸. Tyto Saussurovy teze pak následně interpretuje například Niklas Salminen užívaje termín „konvence“, o níž hovoří v souvislosti s faktem, že si k naprosté většině slov dokážeme přiřadit určité koncepty. To je zapříčiněno tím, že tyto znaky prošly procesem lexikalizace a nyní jsou společensky ustanovené, tedy konvenční. Mluvčí daného jazyka jsou zároveň „nuceni“ být s těmito znaky obeznámeni a tuto „společenskou úmluvu“ v rámci jejich vlastní komunity akceptovat, v opačném případě se může jedinec cítit až vyřazen ze společnosti⁹.

Důkazem arbitrárnosti jazykových znaků je jazyková diferenciacie. Přestože označované koncepty, pojmy, zůstávají stále stejné a neměnné, navzdory tomu, v jakém jazyce o nich mluvíme, slova, kterými je označujeme, se mění spolu s jazykem. I tak se však v každém jazyce vyskytují výjimky, více či méně okrajové, jež se těmto pravidlům vymykají. Jsou to například emocionální citoslovce či onomatopoická neboli zvukomalebná slova, jimž je věnována tato práce. Jejich hlavní charakteristikou je naopak velice úzký analogický vztah mezi „označovaným“ a „označujícím“, což z nich dělá slova motivovaná. Tomu se budu podrobněji věnovat v následující kapitole. Nejsou to ale jen zvukomalebná slova, na které se princip arbitrárnosti nevztahuje, kvůli čemuž je teorie o arbitrárnosti často kritizována. Z morfologického hlediska jsou totiž motivovaná i slova odvozená, jako „vodovod“ nebo „lesník“, protože se podobají svým slovům základovým, tedy „vodě“ a „lesu“, přestože sama o sobě arbitrární jsou¹⁰.

Arbitrárnost není jedinou vlastností jazykového znaku podle Saussura. Důležitá je i lineárnost, tedy fakt, že tyto znaky jsou řazeny v čase i prostoru postupně za sebou jeden za druhým, stejně tak jako ani žádná dvě slova nemohou být jedním a tím samým mluvčím vyslovena najednou, anebo napsána přes sebe¹¹. To však neplatí pro vizuální signály jako signály kouřové, neboť ty

⁷ NEKULA, M. *Znak*.

⁸ DE SAUSSURE, F., A. SECHEHAYE, CH. BALLY. *Kurs obecné lingvistiky*, s. 21.

⁹ NIKLAS-SALMINEN, A. *La lexicologie*, s. 11.

¹⁰ ČERNÝ, J. *Dějiny lingvistiky*, s. 142.

¹¹ NIKLAS-SALMINEN, A. *La lexicologie*, s. 12.

jsou uspořádány v prostoru a mohou tak probíhat naráz¹². Za třetí charakteristický rys je pak považována diskontinuita, „ohraničenost“, spočívající v tom, že se znak vztahuje pouze k určité vymezené části okolního světa. Z toho důvodu je pak nezaměnitelný s okolními znaky¹³.

Pro Saussurovo pojetí znaku je zásadní a neopomenutelný pojem „hodnota“. Tento švýcarský jazykovědec přirovnával fungování jazyka k šachové hře, kde má každá figurka svou určitou hodnotu závisící na postavení na šachovnici a na vztahu k ostatním figurkám. Stejně tak i v jazyce každý termín nabývá své hodnoty tím, že se vymezuje vůči jiným termínům¹⁴. Tyto myšlenky tedy lze interpretovat tak, že znak je tím, čím jiné znaky nejsou. Není definován pozitivně – tím, čím sám je – nýbrž negativně – tím, čím se odlišuje od ostatních znaků¹⁵. Ferdinand de Saussure tedy chápe jazyk jako strukturu opozičních vztahů, kde se znaky vzájemně vymezují vůči sobě, a kde „hodnota jednoho vyplývá jen ze současné přítomnosti druhých“, jak je znázorněno níže na obrázku č. 1.¹⁶

Obrázek č. 1: Schéma jazykové struktury podle Ferdinanda de Saussura¹⁷

1.3 Charles Peirce a triadický typ znaku

Paralelním modelem znaku je znak „triadický“. Jeho autor, americký lingvista Charles S. Peirce, vycházel z myšlenky, že aby mohl znak něco zastupovat, je nezbytné, aby někdo onen vztah mezi těmito dvěma složkami chápal, jinak řečeno také interpretoval¹⁸. To je role interpretanta, který spolu s representamenem – odpovídajícím Saussurovu „označujícím“ – a objektem – odpovídajícím „označovanému“ – tvoří tento typ znaku, složeného ze 3 částí¹⁹. Podle vztahu znaku k označovanému předmětu pak můžeme mluvit o Peircovo „znakové

¹² ČERNÝ, J. *Dějiny lingvistiky*, s. 142.

¹³ Tamtéž, s. 143.

¹⁴ DE SAUSSURE, F., A. SECHEHAYE, CH. BALLY. *Kurs obecné lingvistiky*, s. 116.

¹⁵ Tamtéž, s. 145.

¹⁶ Tamtéž, s. 142.

¹⁷ Tamtéž, s. 116.

¹⁸ ČERNÝ, J. *Dějiny lingvistiky*, s. 419.

¹⁹ EVERAERT-DESMEDT, N. *Peirce's Semiotics*.

typologii“, ve které jsou znaky – opět triadicky – klasifikovány na symboly, indexy a ikony²⁰. Zde se setkáváme s dalším bodem, v němž se Peirce rozchází se svým švýcarským současníkem. Jak již bylo zmíněno výše, dle Ferdinanda de Saussura je za jednu z hlavních charakteristik znaku považována jeho arbitrárnost, zatímco Peirce se od této myšlenky odklání a symboly, indexy a ikony řadí podle míry jejich konvence.

1.3.1 Symbol

Za nejvíce konvenční znaky jsou pokládány symboly, kdy mezi znakem a označovaným předmětem panuje arbitrární vztah. Symbol tedy s objekty, jejichž představu vyvolává, nemusí sdílet žádný analogický rys, význam je mu přiřazen až na základě domluvy, zvyklosti či tradice²¹. Příkladem mohou být samotné jazykové znaky jako tato slova, která jsou v naprosté většině arbitrární, dále i matematické či chemické symboly²².

1.3.2 Index a indexikalita

Dalším typem znaku je index, u kterého je souvislost mezi znakem a označovaným objektem přirozená, reálná, konkrétní. Index se vyznačuje „kauzální vazbou znaku na předmět“²³. Příkladem může být kouř upozorňující na oheň – kouř tak tedy figuruje jako znak ohně – nebo teplota upozorňující na určitou chorobu. I indexy můžeme najít uvnitř jazyka, nejčastěji v podobě deiktických výrazů jako „já“, „ty“, „tohle“, „takový“, „dnes“, „zde“²⁴. Tato slova slouží k ukazování na jednotlivé prvky aktuální komunikační situace či kontextu a jejich následné situování v nich. Nemají pojmový, ale pouze deiktický význam, jejich smysl se mění podle toho, k jaké entitě zrovna odkazují²⁵.

Z termínu „index“ je také odvozen pojem „indexikalita“ vyplývající z předpokladu, že existují určité „indexikální výrazy“, které mohou dávat smysl pouze v daném kontextu, jsou tedy vždy „situačně vázány“²⁶. Tímto termínem se zabýval i americký sociolog Harold Garfinkel,

²⁰ ČERNÝ, J. *Dějiny lingvistiky*, s. 420.

²¹ Tamtéž

²² Tamtéž

²³ NEKULA, M. *Znak*.

²⁴ Tamtéž

²⁵ Tamtéž

²⁶ Tamtéž

zakladatel entometodologie, vědy zkoumající obecné porozumění sociálnímu životu, která je s indexikalitou velmi propojena, neboť ta je pro vzájemné pochopení se během komunikace naprosto zásadní²⁷.

1.3.3 Ikon a ikonicitu

Zatímco u symbolu jsem zmiňovala vztah čistě konvenční, zvyklostní, a u indexu vztah přirozený, u ikonu se jedná o vztah analogický, založený na vnější podobnosti²⁸. Je to tedy nejméně arbitrární typ znaku. Ikony jsou dále dělené na obrazové a diagramatické²⁹. U obrazových ikon je jasně patrná podobnostní shoda mezi znakem a zastupovanou skutečností, ikonickým znakem kočky je například její obrázek³⁰. Mezi další obrazové ikony se tak řadí mimo jiné fotografie, rytiny, piktogramy a v neposlední řadě i onomatopoeie, vázané na princip imitace³¹. Zvukomalebná slova jako „mňau“ či „haf“ napodobují zvířecí zvuky z okolí (mňoukání, štěkání), a je zde tedy výrazná zmiňovaná podobnost mezi realitou – v tomto případě zvukem – a znakem³². U diagramatických ikon se ona podobnost projevuje v rámci vztahů jednotlivých referentů. Příkladem jsou samotné diagramy, kupříkladu růstové, které graficky odrážejí skutečnost, neboť slouží k tomu, aby zobrazily proměny velikosti populace, ekonomiky apod³³.

S diagramatickou ikonicitou se však můžeme setkat i v gramatice a slovtvorbě. Určitá motivovanost je dobře vidět u procesu stupňování. Vezmeme-li adjektivum „malý“, jeho komparativ „menší“ a superlativ „nejmenší“ se vyznačují postupným zvyšováním počtu přidaných morfémů, které odpovídá zvyšování úrovně – morfologická gradace tak koresponduje se sémantickou gradací³⁴. To samé můžeme nalézt i u tvorby plurálu v případě podstatných jmen („strom“, „strom-y“) nebo u slovesných konjugací („ved-u“, „vede-me“), kdy je tvar plurálu delší než tvar singuláru³⁵. S určitým typem ikonicity se můžeme setkat také u aktuálního členění větného, konkrétně tématu a rématu. Téma obsahuje informace nám již

²⁷ NEKULA, M. *Znak*.

²⁸ Tamtéž

²⁹ ČERNÝ, J. *Dějiny lingvistiky*, s. 421.

³⁰ NEKULA, M. *Znak*.

³¹ Tamtéž

³² Tamtéž

³³ Tamtéž

³⁴ Tamtéž

³⁵ Tamtéž

známé, stojí tedy na začátku věty, blíže, zatímco réma přináší informace nové a nám vzdálené, následuje tedy až po tématu³⁶.

Stejně jako jsem mluvila o indexikalitě, budu zde upozorňovat i na takzvanou ikonicitu, pro tuto práci zásadní termín. Ikonicitu je často považována za opozici k arbitrarnosti, jelikož na rozdíl od principu nahodilosti spočívá v ryzím vztahu podobnosti mezi realitou a zvukovou, vizuální nebo v případě jazyka i grafickou jednotkou³⁷. Mluvíme-li čistě o zvukové ikonicitě, tedy o analogickém vztahu mezi reálným světem a zvukem, což je mimo jiné charakteristické pro zvukomalbu, často se můžeme setkat s pojmem „zvukový symbolismus“³⁸. Ten vychází z předpokladu, že o určité míře zvukové motivovanosti lze mluvit i u jiných slov než zvukomalebných, tedy i u slov považovaných za plně arbitrarní. Jsou to skutečně jen onomatopoická slova, jež se mohou pyšnit svou zvukovou ikonicitou a oponovat tak obecné konvenci? To je zásadní otázka, které se budu také věnovat o něco později, v části zasvěcené přímo zvukovému symbolismu.

³⁶ Tamtéž

³⁷ Tamtéž

³⁸ ODGEN, R. *Ikonicitu v mluveném rozhovoru*.

2. ONOMATOPOICKÁ SLOVA

Slovo „onomatopoeie“ se vyvinulo ze starořeckého „onomatopoiía“ skládajícího se z pojmů „onoma“ neboli „jméno, slovo“ a „poiéō“ neboli „vytvořit“, což společně v doslovném překladu znamená „tvoření slov“³⁹. Onomatopoeická slova jsou výrazy více či méně motivované realitou, zastoupené bez výjimek v každém jazyce, napodobující již existující zvuky v okolním světě. Kromě lidských a zvířecích zvuků lze imitovat i zvuky přírody, hudebních nástrojů či strojů, ty však nejsou vytvářeny žádným hlasovým aparátem, a tudíž je obtížné je napodobit⁴⁰. Onomatopoeická, zvukomalebná slova jsou nejčastěji realizována v podobě onomatopoeických citoslovců („kuku“, „vrz“), jež se v určitých jazykových rovinách vyznačují mnoha specifiky. Obecně jsou ale slova onomatopoeického původu, například slovesa („bučet“, „kvákat“) či verbální substantiva („bučení“, „kvákání“), plně integrována do morfologie a syntaxe daného jazyka⁴¹.

Vraťme se však k původnímu řeckému významu – jakou souvislost mohou mít onomatopoeie s tvorbou slov?

2.1 Onomatopoeická slova jako základní materiál lidské řeči

Zprv může řecké „onomatopoiía“ odkazovat k jedné z teorií glotogeneze zabývající se vznikem řeči. Odhalit její počátek se lidé snažili už odedávna. Vedle debat o božském původu jazyka, jako je biblický mýtus o Babylonské věži vysvětlující i jazykovou různorodost, se později v 18. století začaly objevovat vědecké hypotézy, mezi které patří také teorie interjekční a onomatopoeická⁴². Podle interjekční teorie vznikla lidská řeč z citoslovců v podobě výkřiků vyjadřujících určité pocity jako údiv, hněv, bolest či radost. Z těchto reflexivních zvuků se následně vyvinuly názvy příslušných jevů. Onomatopoeická teorie zase staví na práh zrodu jazyka zvukomalebná slova. Skrze ně se lidé snažili napodobovat okolní zvuky, nejčastěji zvířecí či přírodní povahy, z nichž se postupně stala jednotlivá slova⁴³. V tomto případě by se tedy onomatopoeie ukázaly být klíčem k pochopení zrození řeči. Tuto glotogenickou teorii rozvedl i Jan Gebauer, podle něhož jsou onomatopoeie „fundus instructus, základní materiál

³⁹ MEDHURST, R. *Les onomatopées japonaises: des sons, des images, des sensations...*

⁴⁰ ASSANEO, M., I. NICHOLS, M. TREVISAN. *The Anatomy of Onomatopoeia*, s. 4.

⁴¹ BIDAUD, S. *Les onomatopées verbales du tchèque*, s. 23.

⁴² ERHART, A. *Úvod do jazykovědy*, s. 126.

⁴³ Tamtéž

lidské řeči“, zatímco ostatní slova pokládá za „básnické stvůry“ neboli umělé výtvořiny⁴⁴. Tím poukazuje na původní „přirozenost“ zvukomalebných slov, o které se diskutovalo již v antice, což budu ještě rozvádět později v této kapitole.

2.1.1 Etymologie jako klíč k rozpoznání zvukomalebných základů

Zadruhé se může význam slova „onomatopoiia“ vztahovat k etymologii. Od vzniku samotné řeči se tak přesouváme do sféry vývoje jednotlivých slov. Obecně mohou být slova tvořena dvěma odlišnými způsoby – pravidelně a nepravidelně. Pravidelná slovtvorba spočívá například v odvozování slov od slov základových skrze slovtvorné prostředky, jako jsou mj. afixy⁴⁵. Jak jsem již zmiňovala v předešlé kapitole, přestože se zde hovoří o rovinně nemotivované, arbitrární, i zde se vyskytuje určitý druh motivovanosti, neboť z odvozených termínů snadno odhadneme slovo základové, a mnohdy i jejich význam. To jsem dokládala na slovech „vodovod“ a „lesník“. Stejná situace nastává ve francouzštině u „pommier“ („jablono“) odvozeného z „pomme“⁴⁶.

Jedním z nepravidelných způsobů tvoření slov je „tvoření slov z hláskových útvarů postrádajících slovní význam“⁴⁷, kterými jsou zde myšleny jak onomatopoeie, tak i slova lalická čili dětská, žvatlavá⁴⁸. Lalické útvary vznikají „bezděčnou činností mluvidel“ a samy o sobě většinou nemají žádný význam, ten jim přikládá až okolí. Složené jsou z takzvaně reduplikovaných „optimálních slabik“ („ma“, „pa“, „ta“)⁴⁹. Tyto dvě expresivní skupiny slov jsou považovány za jeden z hlavních zdrojů slovní zásoby, přestože dnes tvoří pouze její okrajovou část⁵⁰. Postupem času totiž došlo k jejich „neutralizaci“, v případě onomatopoií se hovoří o procesu desonomatopizace, kdy tyto útvary „přecházejí do normální sféry slovníku“⁵¹. V důsledku ztráty souvislosti mezi onomatopoiickým východiskem a pojmenováním je pak mnoho výrazů s původním zvukomalebným základem přiřazováno do nesprávné slovtvorné čeledi⁵². Příkladem je české slovo „hrdlička“, které se sice původně

⁴⁴ ERHART, A., R. VEČERKA. *Úvod do etymologie*, s. 27.

⁴⁵ TROST, P. *K původu slov*.

⁴⁶ NIKLAS-SALMINEN, A. *La lexicologie*, s. 12.

⁴⁷ TROST, P. *K původu slov*.

⁴⁸ KARLÍKOVÁ, H. *Elementární příbuznost*.

⁴⁹ Tamtéž

⁵⁰ LAMPRECHT, A. *Vztah zvukové stránky a významu v jazyce*, s. 11.

⁵¹ Tamtéž

⁵² KARLÍKOVÁ, H. *Elementární příbuznost*.

údajně vyvinulo z onomatopoického kořene „gur-“ („vrkat“), zvuková souvislost však byla po dodatečném přidání konsonantu „d“ ztracena a dnes spadá do slovotvorné čeledi substantiva „hrdlo“⁵³. Stejně tak proběhla neutralizace i u slova „býk“, jehož původ je také onomatopoický, neboť jeho předslovanský tvar „bukos“ vycházel ze zvířecího zvuku „bů“⁵⁴. Takto nám tedy etymologické rozbory pomáhají odhalit onomatopoické původy slov.

2.2 Otázka motivace a konvence u „přirozených“ slov

Často se můžeme setkat také s tím, že se o slovech zvukomalebných a lalických mluví jako o slovech „přirozených“, k čemuž jsem výše odkazovala citací Jana Gebaura, který dokonce ostatní slova označil za „básnické stvůry“. Dělení na „přirozené“ a „nepřirozené“ výrazy pochází už z antiky, kdy se především řečtí filozofové důkladně zabývali problematikou vztahu mezi zvukem a významem⁵⁵. To dokládá například Platonův dialog „Cratylus“, v němž se hlavní protagonisté – Cratylus, Hermogen a Sókrates – pokoušejí zodpovědět zásadní otázku, je-li slovo se svým významem spjata přirozeně, „od přírody“ (řecky „physei“), anebo mu byl význam přiřazen až na základě společenské úmluvy (řecky „thesei“)⁵⁶. Koncept motivace a arbitrárnosti je tedy ve své podstatě tematizován již staletí.

Onomatopoeie, jakožto motivované a ikonické znaky, se řadí mezi slova „přirozená“ z toho důvodu, že mezi jejich „označujícím“ a „označovaným“ panuje vztah analogie – jejich forma do jisté míry imituje reálný zvuk⁵⁷. Je však důležité podotknout, že se nejedná o motivaci absolutní, a i u zvukomalebných slov tak paradoxně hovoříme o určitém stupni konvence. Tyto jazykové znaky jsou totiž stejně jako jejich arbitrární protějšky společensky ustálené a liší se od sebe napříč jazyky, neboť každý jazyk dokáže interpretovat realitu pouze v rámci své vlastní fonologické vybavenosti⁵⁸. Zatímco v češtině máme pro zvuk „dopadu předmětu do vody“ ustanovené slovo „žbluňk“, v ruštině používají „бултых“, v němčině „plumps“, v angličtině „splash“ a ve francouzštině „floup“⁵⁹. I zde platí pravidlo, že zvuk je pokaždé identický, ono žbluňknutí zní stále stejně, jen ikonické adaptace tohoto zvuku se mění jazyk od jazyku a pro

⁵³ KARLÍKOVÁ, H. *Elementární příbuznost*.

⁵⁴ LAMPRECHT, A. *Vztah zvukové stránky a významu v jazyce*, s. 11.

⁵⁵ ERHART, A., R. VEČERKA. *Úvod do etymologie*, s. 15.

⁵⁶ Tamtéž

⁵⁷ NOVOTNÁ, R., H. KARLÍKOVÁ. *Zvukomalba*.

⁵⁸ LAMPRECHT, A. *Vztah zvukové stránky a významu v jazyce*, s. 9.

⁵⁹ NOVOTNÁ, R., H. KARLÍKOVÁ. *Zvukomalba*.

cizí mluvčí mohou být až nesrozumitelné. Slovy Arnošta Lamprechta je „ke stejnému odrazu reality přiřazen jiný znak“⁶⁰.

2.3 Elementární příbuznost

Navzdory zmiňované jazykové diferenciaci však mezi zvukomalebnými slovy napříč i velmi odlišnými jazyky přeci jen panují určité shody, ve všech případech se totiž jedná o co nejvěrnější hláskovou napodobeninu konkrétního reálného zvuku⁶¹. Vezmeme-li si znovu příklad s českým „žbluňk“ a německým „plumps“, i zde existují prvky analogie – v obou termínech se vyskytují bilabiální souhlásky „b“ a „p“, lišící se od sebe pouze znělostí, nazální souhlásky „ň“ a „m“, závěrové a neznělé koncové hlásky „k“ a „p“ a také shodná slabika „lu“. Počáteční „ž“ zase můžeme přirovnat ke stejně tak úžinovému „s“⁶².

Částečnou podobnost lze vidět také u českého „kykyryký“, ruského „кыкарекы“, německého „kikeriki“, a dokonce i u nejvíce odlišného anglického „cock-a-doodle-doo“⁶³. Tento specifický druh příbuznosti, jíž se vyznačují i lalická slova a „pravá“ citoslovce (bezděčně používané „ach“, „ouvej“)⁶⁴, se nazývá příbuznost „elementární“, někdy také „onomatopoická“ či „přirozená“. Ta je založená na analogii jednotlivých elementů, takzvaně „interjekčních základů“⁶⁵. Elementární příbuznost se vymezuje vůči příbuznosti genetické, vyplývající ze společného původu jazyků (tedy z prajazyků určitých jazykových rodin), a také vůči příbuznosti dané přejímáním slov⁶⁶. Přestože jsou „prapříbuznost jazyků“ a výpůjčky zodpovědné za naprostou většinu jazykových shod, podobné prvky se vyskytují i v jazycích nepřibuzných, geneticky od sebe vzdálených, jež spolu ani nikdy nepřišly do kontaktu⁶⁷. V případě zvukomalebných a „dětských“ útvarů je navíc vzhledem k časové nevymezenosti jejich vzniku a specifickým, těžko vysvětlitelným hláskovým variacím, znemožněna rekonstrukce jejich společného kořene⁶⁸. Elementárně příbuzná slova lze najít jak v indoevropských, tak i neindoevropských jazycích. Jejich podobnost může být ovlivněna

⁶⁰ LAMPRECHT, A. *Vztah zvukové stránky a významu v jazyce*, s. 16.

⁶¹ KARLÍKOVÁ, H. *Elementární příbuznost*.

⁶² LAMPRECHT, A. *Vztah zvukové stránky a významu v jazyce*, s. 8.

⁶³ NOVOTNÁ, R., H. KARLÍKOVÁ. *Zvukomalba*.

⁶⁴ LAMPRECHT, A. *Vztah zvukové stránky a významu v jazyce*, s. 9.

⁶⁵ KARLÍKOVÁ, H. *Elementární příbuznost*.

⁶⁶ ERHART, A., R. VEČERKA. *Úvod do etymologie*, s. 146.

⁶⁷ Tamtéž

⁶⁸ KARLÍKOVÁ, H. *Elementární příbuznost*.

mnoha faktory, jako jsou podobné psychické podmínky či sociální a kulturní prostředí, v němž se ona slova vytvářejí, případně jen použití „stejných nebo podobných zvukových prostředků k pojmenování téhož jevu“⁶⁹. Těmto útvarům se připisuje indoevropské, nebo dokonce praindoevropské stáří i podoba⁷⁰.

Kromě zvířecích zvuků mohu jako další příklad elementárně příbuzných útvarů uvést i slova vyjadřující hlasité zvukové projevy (česky „křičet“, litevsky „krỹkšti“, francouzsky „crier“) či slova pohybo-malebná (česky „frknout“, polsky „fruwać“, slovensky „frfáti“, francouzsky „fuir“)⁷¹. Z lalických útvarů se vyvinuly například slova označující základní příbuzenské vztahy (česky „máma“, rusky „máma“, polsky „máma“, latinsky mamma, anglicky „mum“, „mummy“, francouzsky „mère“)⁷². Český bohemista a slavista František Kopečný se v jedné ze svých etymologických analýz beroucí v potaz „onomatopoickou příbuzností“ zabýval právě podobností lalických slov, avšak zaměřil se i na skupinu slov slovanských, jejichž základem jsou elementární varianty vztahující se k rychlému pohybu. U těchto termínů odhalil častý výskyt hlásky „r“⁷³. Tímto se zde opět vrátíme k otázce vztahu mezi zvukem a významem a již zmiňovanému „zvukovému symbolismu“, k jehož problematice se vrátím v závěru teoretické části mé práce.

2.4 Specifika onomatopoických slov z hlediska fonologie

Jednou z hlavních charakteristik onomatopoií je jejich zvláštní hláskové složení, jenž je pro citově zabarvené termíny typické⁷⁴. V některých jazycích se mohou onomatopoická slova dokonce plně vymykat fonologickým standardům a jsou například tvořeny z hlásek, které se jinak v onom jazyce nevyskytují, což budu rozvádět v páté kapitole. Co se týče češtiny, u zvukomalebných slov se často objevují expresivně zabarvená hlásková seskupení palatálních konsonantů a zadních vokálů („kňourat“, „mňoukat“), velárních konsonantů a vokálu „e“ („chechtat se“, „hekat“), anebo nazálních a okluzivních konsonantů („břink“, „kuňk“)⁷⁵. Onomatopoeie jsou také „často resistantní vůči pravidelným hláskovým změnám“, jak lze vidět

⁶⁹ KARLÍKOVÁ, H. *Elementární příbuznost*.

⁷⁰ KOPEČNÝ, F. *Poznámka k tzv. elementárním souvislostem (r. brokat'/brosat' — č. vrhnout/vrznout)*.

⁷¹ KARLÍKOVÁ, H. *Elementární příbuznost*.

⁷² Tamtéž

⁷³ ERHART, A., R. VEČERKA. *Úvod do etymologie*, s. 149.

⁷⁴ BIČAN, A. *Kombinace konsonantu s vokálem v českých slovech cizího původu*, s. 164.

⁷⁵ BIČAN, A. *Etymologie a fonologie: případ Mathesiova fonotaktického pravidla*, s. 29.

právě u spojení palatál se zadními samohláskami⁷⁶. V současné češtině se totiž palatální souhlásky („ť“, „ň“ apod.) vlivem historických procesů vyskytují především před předními vokály, a zvukomalebná i citově zabarvená slova tak v tomto případě tvoří výjimku, jelikož u nich palatály stojí i před jinými samohláskami („d’obat“, „ňufat“)⁷⁷.

I ve francouzských onomatopoiích se často objevují netypické fonémové kombinace a v onom jazyce málo užívané hlásky. Příkladem je velární nazála „ŋ“ ve slovech „bing“, „dring“, jež se jinak vyskytuje pouze ve výpůjčkách. Další zvláštností je velární souhlásky „k“, ve psaném jazyce málo frekventovaná, kterou lze najít ve onomatopoiích „kof kof!“ (zvuk kašle), „schlak!“ (šlehnutí bičem), „kss kss!“ (hadí syčení).⁷⁸

2.5 Specifika onomatopoeických slov z hlediska morfologie

Onomatopoeie se řadí mezi třídu takzvaně „volných“, „otevřených“ slov⁷⁹. Takové přizvisko získaly pro svou neustálenou, změnám otevřenou strukturu, díky níž můžeme mít od naprosté většiny zvukomalebných slov i více verzí, čímž se liší od ostatních útvarů⁸⁰. Vezmeme-li si v češtině onomatopoeické slovo „dup“, můžeme ho libovolně pozměnit přidáním sufixů „-y“ nebo „-ky“ („dupy“, „dupky“)⁸¹. Procesy afixace se hojně vyskytují i v dalších a mj. neindoevropských jazycích, jako je japonština či malgaština (oficiální jazyk Madagaskaru), kde se k onomatopoiím nepřidávají jen sufixy, ale i prefixy. V japonštině jsou ke zvukomalebným slovům často připojovány přípony „q“, „n“ a „ri“, z nichž má každá svůj speciální význam. Hlásky „q“ symbolizuje „rychlost, náhlost“, nazální „n“ evokuje „rytmičnost a dlouhotrvající ozvěnu, rezonanci“ a „ri“ je zase spojeno s „měkkostí a pomalostí.“⁸². To lze doložit na rozdílných výrazech „dokiQ“ („být překvapen a šokován“), „dokiN“ („být překvapen se silným tlukotem srdce“), „dokiri“ („být překvapen a šokován, ale méně než při dokiQ“).⁸³ V malgaštině je zase frekventovaná předpona „mi“. Ze základového slova „sasasása“ („zvuk padajícího deště“, „zvuk listů poletujících větrem“ aj.) tak vznikne „misasasása“ („lehký zvuk

⁷⁶ Tamtéž, 27.

⁷⁷ BIČAN, A. *Kombinace konsonantu s vokálem v českých slovech cizího původu*, s. 185.

⁷⁸ KLETT, E. *Les onomatopées et les pseudo-cris: des voix qui en disent long sur les bruits*, s. 7.

⁷⁹ DINGEMANSE, M. *Ideophones*, s. 1.

⁸⁰ KROUPOVÁ, M., ŠTĚPÁNKOVÁ, B., VONDRÁŽKOVÁ, V. *The Sounds of a Dictionary: Description of Onomatopoeic Words in the Academic Dictionary of Contemporary Czech*, s. 149.

⁸¹ Tamtéž

⁸² HASADA, R. *The semantic aspects of onomatopoeia: focusing on Japanese psychomimes*, s. 25.

⁸³ Tamtéž

způsobený deštěm či třepotem křídel“), případně se z „fofofófo“ („jakékoliv silné foukání“) stane „mifofofófo“ („zvuk větru“)⁸⁴.

U těchto slov také velice často dochází k neobvyklým morfologickým operacím jako k repetičím jednotlivých hlásek (z „br“ na „brr“) či slabik (z „cililink“ na „cilililink“), k reduplikaci celého termínu (z „brum“ na „brum brum“) a také k prodlužování délky vokálů (z „mňau“ na „mňáu“)⁸⁵. Zatímco repetice a reduplikace mají iterativní charakter a jejich použití nám evokuje například opakovanou činnost, u prodlužování samohlásek se mluví o charakteru durativním, jímž dáváme důraz na činnost dlouhotrvající⁸⁶. Všechny tyto procesy se z hlediska zvukového symbolismu řadí mezi diagramatický typ ikonicity, k čemuž se vrátím v páté kapitole⁸⁷.

⁸⁴ SOLANGE, B. *Les onomatopées en malgache*, s. 245-253.

⁸⁵ Tamtéž

⁸⁶ ERBEN JOHANSSON, N., A. ANIKIN, G. CARLING, A. HOLMER. *The typology of sound symbolism: Defining macro-concepts via their semantic and phonetic features*, s. 291.

⁸⁷ Tamtéž, s. 258.

3. ONOMATOPOICKÁ SLOVA VERSUS INTERJEKCE

3.1 Interjekce jako neohebný slovní druh

Tato kapitola se věnuje interjekcím, které jsou se zvukomalebnými slovy často zaměňovány a vzhledem k velkému množství společných rysů je mnohdy i těžké je od nich odlišit⁸⁸. Jedná se o dvě formálně a funkčně rozdílné třídy slov, které se však vzájemně prolínají, jelikož velká část onomatopoických slov pod interjekce spadá⁸⁹. Je ovšem nutné poznamenat, že ne všechna onomatopoeie jsou citoslovce, a ne všechna citoslovce jsou onomatopoeie⁹⁰.

Pro termín „interjekce“, jenž je odvozen od latinského termínu „interjectio“, užíváme v češtině pojem „citoslovce“. Ta jsou sice obecně řazena mezi neohebné slovní druhy, pro něž je charakteristická absence flexivních a derivačních morfémů, v některých speciálních případech se u nich ale můžeme setkat s částečnou ohebností⁹¹. Tyto „speciální interjekce“ bývají nejčastěji interjekce kontaktové, vzniklé ze sloves („vid’/vid’te“), případně se jedná o v současné době hojně užívané pojmy „na/nate“, „ahoj/ahojte“⁹². Stejně jako se i během komunikace obracíme k jedné osobě (2. osobě sg.) či k více lidem (1. a 2. osobě pl.), tak i tyto výše zmiňované kontaktové interjekce mají možnost flexí vyjadřovat počet adresátů⁹³. Četnost částečně ohebných citoslovců je však velmi nízká, většinou jsou považovány pouze za ustrnulé slovesné tvary⁹⁴.

3.2 Druhy interjekcí

Tato skupina slov slouží nejčastěji k vyjadřování pocitů, nálad a různých zvuků. Lze ji rozdělit do několika typů dle funkce, z nichž nejzastoupenější jsou citoslovce emocionální („fuj“, „br“, „au“, „ouvej“)⁹⁵. Dalším druhem interjekcí jsou interjekce kontaktové, jež se dále dělí například na povzbuzovací („hip, hip, hurá!“), povelové („Pohov!“) nebo pozdravové („Nazdar“)⁹⁶. Emocionální a kontaktové interjekce se také někdy nazývají subjektivní⁹⁷. Třetím typem jsou

⁸⁸ DINGEMANSE, M. *Ideophones*, s. 2.

⁸⁹ Tamtéž

⁹⁰ KLEIBER, G. *Sémiotique de l'interjection*.

⁹¹ KLEŇHOVÁ, E. *Pojetí interjekcí v některých českých mluvnících*.

⁹² Tamtéž

⁹³ Tamtéž

⁹⁴ Tamtéž

⁹⁵ OSOLSOBĚ, K. *Citoslovce*.

⁹⁶ Tamtéž

⁹⁷ Tamtéž

pak již zmiňovaná zvukomalebná neboli objektivní citoslovce napodobující zvuky vydávané živými a neživými původci, jejichž zastoupení je velmi pestré a rozvedu ho na následujících řádcích⁹⁸.

3.2.1 Zvukomalebné interjekce

Mezi zvuky vydávané živými původci se řadí zvuky vycházející z hlasového ústrojí jako lidský smích („hihihi“, „chachacha“) či zvuky zvířat („hať“, „mňau“), dále zvuky z dechového ústrojí („fí“), zvuky vydávané při jídle („křup“) a zvuky pohybu („fr“, „hop“)⁹⁹. Nad citoslovci pohybu se pozastavuje Eliška Kleňhová, autorka studie o interjekcích publikované v časopisu „Naše řeč“, podle níž se v takových případech nejedná o přímou imitaci zvuku a nelze je tedy nazývat zvukomalebnými. Z toho důvodu navrhuje přejmenování skupiny onomatopoických interjekcí na interjekce „dějové“, tedy „takové, které vystihují děj“, jež by následně rozdělila na ty, co zvukově imitují a ty, co vyjadřují pohyb¹⁰⁰. Na druhou stranu bychom však u těchto původně „zvukomalebných citoslovců pohybu“ mohli nalézt ideofonický charakter, stále se tu totiž jedná o zvukovou nápodobu, i přestože sama činnost – pohyb – ve své podstatě žádný zvuk nevydává. To je ostatně jedna z hlavních charakteristik ideofonů řadících se pod onomatopoická slova, ke kterým se dopodrobna vrátím v poslední kapitole teoretické části mé práce.

Za neživé původce považujeme zvuky nárazu („bác“, „bum“), destrukce („rup“), a i zvuky vody („cák“) nebo hudebních i jiných nástrojů a strojů.¹⁰¹ Rozhodně to ale není jejich konečný výčet. Všechna tato slova tedy patří mezi onomatopoeie, nutno ovšem připomenout, že existuje mnoho zvukomalebných slov, která nejsou interjekcemi. V čem se tedy od sebe vzájemně liší a v čem se naopak shodují?

3.3 Vlastnosti onomatopoických slov a interjekcí: shody a odlišnosti

Obě skupiny slov jsou silně expresivní, vyskytují se bez výjimky v každém jazyce a vyznačují se anomálností skoro na všech jazykových úrovních. S onomatopoickými slovy se interjekce shodují především v rovině fonologické a morfologické. Také u nich se objevují atypické

⁹⁸ OSOLSOBĚ, K. *Citoslovce*.

⁹⁹ OSOLSOBĚ, K. *Zvukomalebná citoslovce*.

¹⁰⁰ KLEŇHOVÁ, E. *Pojetí interjekcí v některých českých mluvnicích*.

¹⁰¹ Tamtéž

hláskové kombinace („aj“, „gl“, „pf“), často složené z hlásek jinak málo frekventovaných („ó“, „f“, „g“), prodlužování konsonantů nebo vokálů („psst“, „jũũũ“) a častá reduplikace morfémů („oj oj oj“)¹⁰². Pro citoslovce je někdy typická i monomorfémičnost („ach“, „hop“, „túk“), bývají přejímány z cizích jazyků (francouzské „oh là là là“, německé „hergot“) a jsou hojně užívané v mluveném diskurzu, zpravidla s doprovodným pohybem části těla nebo s mimickým gestem¹⁰³.

3.3.1 Interjekce v syntaktické rovině

Jeden z hlavních rozdílů nalézáme v rámci syntaxe. Jak již bylo řečeno, onomatopoeie jsou ve větách většinou plně integrovány. Interjekce se oproti tomu vyznačují relativní syntaktickou nezávislostí a v naprosté většině případů vůbec nesouvisí se zbytkem věty¹⁰⁴. Mnohdy se o nich také mluví jako o slovech „vhozených“, stojících plně mimo syntax, které mohou fungovat jako samostatné jednotky, větné ekvivalenty – ty v určitých případech plní úlohu věty, nejsou ale vyjádřeny žádným slovesným tvarem („Kšá, kšá!“)¹⁰⁵. Do věty mohou být zapojeny jako expresivní modifikátory („Brr, to je zima.“), anebo mohou „tvorit samostatnou výpověď nevětného charakteru v rámci konstrukce větné“¹⁰⁶, kdy se nacházejí buď před jinou výpovědí („Halo, tady je Klára.“) či ojedinele za ní („Podepiš to a *bastafidly*.“)¹⁰⁷.

O větším syntaktickém začlenění do výpovědi hovoříme u citoslovců emocionálních a zvukomalebných. Interjekce vyjadřující pocity adresáta („Teď je ti *ouvej*, vid’?“) nebo třetí osoby („Teď je mu *ouvej*.“) mohou také tvořit součást přísudku jmenného se sponou („Jemu je *hej*.“)¹⁰⁸. Zvukomalebné interjekce v češtině obsazují syntaktické pozice ve větě nejčastěji, stávají se ale větnými členy, aniž by podléhaly procesu flexe, na rozdíl od jiných slov¹⁰⁹. Příkladem jsou citoslovce fungující jako přísudek („žába *žbluňk* do vody“) nebo předmět („hodiny vydávaly *tik-tak*“), z nichž však nelze vyčíst o jakou osobu, číslo, čas apod. se jedná.¹¹⁰ Tento typ interjekcí se také vyskytuje v ještě nedostatečně vyvinuté dětské řeči

¹⁰² OSOLSOBĚ, K. *Citoslovce*.

¹⁰³ Tamtéž

¹⁰⁴ KLEIBER, G. *Sémiotique de l'interjection*.

¹⁰⁵ OSOLSOBĚ, K. *Citoslovce*.

¹⁰⁶ KLEŇHOVÁ, E. *Pojetí interjekcí v některých českých mluvnících*.

¹⁰⁷ OSOLSOBĚ, K. *Citoslovce*.

¹⁰⁸ KLEŇHOVÁ, E. *Pojetí interjekcí v některých českých mluvnících*.

¹⁰⁹ OSOLSOBĚ, K. *Zvukomalebná citoslovce*.

¹¹⁰ Tamtéž

(„udělat *bác*“)¹¹¹. V některých konstrukcích ale citoslovce vykazují chování substantiv, jako lze vidět ve větě „ze stadionu se ozývalo hlasité *hurá*“, kdy je interjekce „hurá“ na pozici podmětu modifikována přívlastkem, a tudíž skrze něj získává rod (neutrum)¹¹².

Podrobně se rozdílům mezi interjekcemi a onomatopoickými slovy věnoval holandský lingvista Mark Dingemans ve své studii o ideofonech (pro které budu nadále v tomto případě užívat obecný a jim nadřazený pojem „onomatopoe“)¹¹³. Zatímco zvukomalebná slova považuje za „zobrazení události“, citoslovce jsou podle něj spíše „odpovědi na ně“. Jako příklad čtenářům udává situaci, kdy někdo dostane facku – zvuk plácnutí (česky „plesk“) je onomatopoické slovo, naopak spontánní, instinktivní výkřik v reakci na bolest či šok (česky „au“) je interjekce¹¹⁴. Na těchto ukázkových pojmech také rozvádí svou myšlenku o převážné ikonicitě onomatopoií a indexikalitě citoslovcí. Termín „plesk“ napodobuje zvuk úderu dlaní, jedná se tedy o ikonickou podobnost, přičemž „au“ indikuje přítomný pocit bolesti tak, jako to dělají indexy¹¹⁵. Neplatí to však samozřejmě vždy.

3.3.2 Rozdílný sémiotický status onomatopoií a emocionálních interjekcí

Odlišným postavením onomatopoických slov a emocionálních interjekcí z hlediska sémiotiky se ve svém článku „Sémiotika interjekcí“ zabývá Georges Kleiber. Ten tyto dvě skupiny slov rozřazuje do dvou různých „úrovní“, jež nazývá jednoduše „úroveň 1“ (neboli úroveň produkce křiku) a „úroveň 2“ (neboli úroveň jazyka)¹¹⁶. Aby se „reálné zvuky“ staly onomatopoickými slovy (znaky) musí – na rozdíl od interjekcí – projít oběma úrovněmi. Vezmeme-li si například kohoutí křik „kykyryký“, je to zvuk nacházející se na 1. úrovni. Kohout si sám o sobě není vědom toho, jaký konkrétní zvuk vydává a nechce se jím nijak cíleně vyjádřit, na této úrovni se tak tedy ještě nenacházíme v jazyce¹¹⁷. Na 2. úrovni se onomatopoické slovo „kykyryký“ stává již jazykovým znakem, volným překladem slov Kleibera se jedná o „konvenční adaptaci skutečného kohoutího křiku, která ho integruje do jazyka“, jelikož funkcí onomatopoií je v podstatě „nechat vstoupit do jazyků zvuky světa“¹¹⁸.

¹¹¹ KROUPOVÁ, M., ŠTĚPÁNKOVÁ, B., VONDRAŽKOVÁ, V. *The Sounds of a Dictionary: Description of Onomatopoeic Words in the Academic Dictionary of Contemporary Czech*, s. 155.

¹¹² OSOLSOBĚ, K. *Zvukomalebná citoslovce*.

¹¹³ DINGEMANSE M. *Ideophones*, s. 2-4.

¹¹⁴ Tamtéž, s. 2.

¹¹⁵ Tamtéž

¹¹⁶ KLEIBER, G. *Sémiotique de l'interjection*.

¹¹⁷ Tamtéž

¹¹⁸ Tamtéž

U emocionálních interjekcí je to naopak. Zatímco u slova „kykyryký“ musíme odlišit úroveň reálného zvířecího křiku od úrovně jazyka, u termínů jako „au!“ či „uf!“ ony dvě sféry splývají dohromady. Již na první úrovni se „nacházíme v jazyce“ a interjekce jsou jazykovými znaky, v jejich případě se už nejedná o žádné napodobování „reálných zvuků“¹¹⁹. Lidé vyslovující „au!“ či „uf!“ si jsou plně vědomi toho, že používají jazyk, a na rozdíl od kohoutího kokrhání se musí rozhodnout, kdy jaké slovo použijí v závislosti na tom, jakou emoci chtějí vyjádřit¹²⁰. Emocionální citoslovce lze uvést jak slovesem „dělat“ („Pavel udělal au.“), tak i „říct“ („Pavel řekl au.“), avšak u onomatopoií sloveso „říct“, které nás zároveň uvádí do jazykové sféry, nefunguje („Pes řekl haf.“)¹²¹.

¹¹⁹ KLEIBER, G. *Sémiotique de l'interjection*.

¹²⁰ Tamtéž

¹²¹ Tamtéž

4. ZVUKOVÝ SYMBOLISMUS

4.1 Co je to zvukový symbolismus?

Zvukový symbolismus, fonosémantika či vokální ikonicitá – všechny tyto pojmy se, jak již vyplývá z jejich názvů, vztahují k druhu ikonicity založeném na propojení dvou jazykových rovin, fonetiky a sémantiky. Jedná se tedy o termíny vyznačující se určitou spojitostí mezi jejich zvukovou a významovou stránkou, což je typické pro onomatopoeie, avšak existuje i více zvukově symbolických typů, rozváděných v závěru této kapitoly¹²². Slovy Niklasse Johanssona, autora studie „Typologie zvukového symbolismu“, se „některá slova bez ohledu na to, z jakého jazyka pocházejí, shodují s referenty, které označují“¹²³. Jako příklad udává, že pojmy znamenající „kulatý“ mají napříč jazyky tendenci obsahovat samohlásky, při jejichž artikulaci je třeba zaokrouhlit rty, čímž korespondují s oním významem¹²⁴. Právě tímto typem odhalení „intuitivních asociací mezi zvukem a významem“ se zabývá fenomén zvukového symbolismu, jenž nachází určitý druh ikonicity například v uskupení hlásek i jinak arbitrárních slov¹²⁵.

Hlásková symbolika byla předmětem diskusí opět již v době antiky. Vraťme se proto k Platónovu dialogu *Cratylus*, zmiňovanému ve druhé kapitole. Tento řecký filozof byl totiž jeden z prvních, kdo se, v rámci svého bádání za odhalením původu slov, zaměřil na koncept symboliky hlásek, kterou nalézal již ve svém dělení pojmů na „přirozené“ (motivované) a „umělé“ (čistě konvenční). Platón zastával názor, že určité hlásky mají schopnost evokovat určité pocity a jsou samy od sebe spjaty s konkrétními vlastnostmi, čímž může být vysvětlena ona „přirozenost“ některých slov¹²⁶. V takovém případě by však nebyly „přirozenými“ nazývány pouze onomatopoické a lalické termíny, jak si ukážeme na následných, jím vybraných příkladech z řečtiny. Hlásky „r“ dle něj označuje nejrůznější pohyb, ostrost nebo pronikavost. To dokládá na slovech jako „rhein“ („téci“), „tromos“ („chvění“), „krouein“ („tlouci, klepat“). Samohlásku „i“ zase nalézal v pojmech vyjadřujících cosi jemného a hlásky s takzvaným „přídechem“ („ph“, „ps“, „s“, „ks“, „dz“) u slov, které tuto vlastnost něčím připomínají: „seismos“ („třás“), „kseon“ („vřící“)¹²⁷. Moderní studie, vycházející ale ze stále

¹²² ERBEN JOHANSSON, N. *The building blocks of sound symbolism*, s. 17.

¹²³ Tamtéž

¹²⁴ Tamtéž

¹²⁵ Tamtéž, s. 18.

¹²⁶ ERHART, A., R. VEČERKA. *Úvod do etymologie*, s. 15.

¹²⁷ Tamtéž, s. 16.

stejného základu, se již opírají o vědecká poznání. Přesto se však soudobá jazykověda staví k této „symbolické teorii hlásek“ spíše skepticky a převážně usiluje o výklad „jazykově historického vzniku“ výše popsaných jevů¹²⁸.

4.2 Vědecká výzkumná činnost v oblasti zvukového symbolismu

Za účelem potvrzení existence vztahu mezi zvukem a významem slova bylo následně již na počátku 20. století provedeno mnoho vědeckých, především psycholingvistických, experimentů. Ráda bych představila jedny z prvních výzkumů realizovaných v roce 1929 Edwardem Sapirem a Wolfgangem Köhlerem.

4.2.1 Edward Sapir a jeho „mil-mal“ experiment

Americký lingvista Edward Sapir, mj. autor „Sapirovy-Whorfovy hypotézy“ o provázanosti jazyka a reality, použil jako první termín „zvukový symbolismus“¹²⁹. V průběhu svého experimentu nechal tento jazykovědec přibližně 500 anglických mluvčích přiřadit 60 jím vymyšlených slov typu „mil“ a „mal“, v nichž se vždy vyskytoval vokální kontrast „i“ a „a“, k vhodnému „překladu“¹³⁰. Oba termíny znamenaly „stůl“ a dotazovaní měli odhadnout, jaký je dle nich menší a jaký větší. Průzkum ukázal, že 81 % tazajících by termín „mal“ přiřadila k „velkému stolu“, přičemž vysvětlení tohoto jevu může vycházet například z odlišného stupně otevření ústní dutiny při artikulaci oněch dvou vokálů¹³¹. Samohláska „a“ se řadí mezi otevřené, čímž evokuje cosi většího, zatímco samohláska „i“ je zavřená a lze ji tedy asociovat s menšími věcmi¹³². Tendence asociovat některé hlásky s určitými vlastnostmi se často objevuje také v umělecké literatuře, a to ne pouze v poezii, pro kterou je využívání zvukové symboliky hlásek typické, ale i v próze. Důkazem je dílo anglického spisovatele Jonathana Swifta „Gulliverovy cesty“. Hlavní hrdina Gulliver během svého putování navštíví zemi trpaslíků nazývanou se „Lilliput“ (převaha zavřených samohlásek „i“ a „u“) a následně zemi obrů s jménem „Brodbingang“ (převaha otevřených samohlásek „o“ a „a“), v níž byl on sám považován za trpaslíka a podle toho označen jako „Grildrig“¹³³.

¹²⁸ ERHART, A., R. VEČERKA. *Úvod do etymologie*, s. 147.

¹²⁹ MONNERET, P. *Le symbolisme phonétique et la fonction iconique de l'analogie*, s. 8.

¹³⁰ MAGNUS, M. *What's in a Word?: Studies in Phonosemantics*, s. 21.

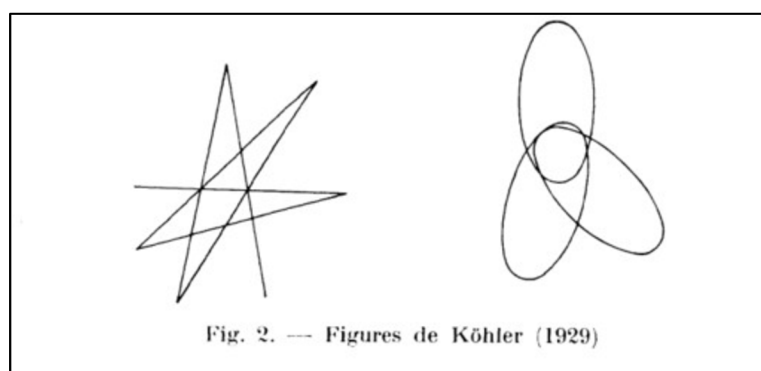
¹³¹ PETERFALVI, J.M. *Les recherches expérimentales sur le symbolisme phonétique*, s. 445.

¹³² Tamtéž

¹³³ HASADA, R. *The semantic aspects of onomatopoeia: focusing on Japanese psychomimes*, s. 11.

4.2.2 Wolfgang Köhler a jeho „takete-maluma“ experiment

Výzkum německého psychologa a fenomenologa Wolfganga Köhlera byl opět snahou upozornit na to, že určité hlásky jsou spojeny s určitými vjemy, přestože zvolil jinou formu experimentu, zaměřenou více na vizuální vnímání. Stejně jako Sapir i Köhler pracoval s neexistujícími pojmy, „takete“ a „maluma“, k nimž měli testovaní jedinci přiřadit buď hranatý nebo zaoblený obrazec (viz obrázek č. 2)¹³⁴. Většina vycítila určitou spjitost mezi termínem „takete“ a špičatými tvary a mezi termínem „maluma“ a tvary kulatými¹³⁵. Luca Nobile, autor studie o fonologické ikonicitě v kognitivních neurovědách, vysvětluje tyto tendence za použití oscilogramu. Akustická analýza slova „takete“, jenž se skládá z převážně neznělých okluzivních konsonantů, ukazuje nesouvislý zvukový záznam, který koresponduje se špičatými tvary. Akustický signál slova „maluma“ je oproti tomu – díky převažujícím sonorám – harmoničtější, stejně jako příslušný obrazec¹³⁶.

Obrázek č. 2: Köhlerovy obrazce¹³⁷

Jak vyplývá z výše popsaných experimentů, zvuková symbolika hlásek je pevně spjata s artikulačními faktory, jako jsou způsob a místo artikulace, zapojení hlasivek, stupeň otevřenosti a vokalická kvantita¹³⁸. Neopomenutelné jsou také akustické parametry (hlasitost, výška tónu, úroveň formantů samohlásek), které jsou spojeny s určitými vizuálními parametry (jas, sytost, velikost, objem apod.)¹³⁹. Pro fonosémantiku jsou však důležité i morfologické procesy reduplikace nebo repetice, případně i změny vokalické kvantity, což budu popisovat

¹³⁴ PETERFALVI, J.M. *Les recherches expérimentales sur le symbolisme phonétique*, s. 442.

¹³⁵ Tamtéž

¹³⁶ NOBILE, L. *Le symbolisme phonétique à l'âge de l'oralité numérique*, s. 6.

¹³⁷ PETERFALVI, J.M. *Les recherches expérimentales sur le symbolisme phonétique*, s. 442.

¹³⁸ Tamtéž, s. 445.

¹³⁹ ERBEN JOHANSSON, N. *The building blocks of sound symbolism*, s. 23.

v následující části. Zvukový symbolismus a obecně ikonicita slov tedy určitým způsobem umožňují rozpoznat význam i pro nás neznámých pojmů a jsou také vědecky prokázány jejich zásadní role ve vývoji jazyka u dětí a v učení se nové řeči¹⁴⁰.

4.3 Typy zvukového symbolismu

Přestože se zájem o otázku zvukového symbolismu od roku 2000 postupně zvyšuje, stále se jedná o nedostatečně prozkoumaný fenomén¹⁴¹. Z toho důvodu se od sebe různé studie mnohdy liší, zejména co se týče výčtu fonosémantických typů. V této části bych ráda představila typy zvukového symbolismu podle Niklasse Johanssona, který mj. pracuje s teorií makro-konceptů, podle níž se dají určité zvukově symbolické „nadměrně zastoupené“ pojmy seskupit do „jim sémanticky a někdy i foneticky nadřazených konceptů“¹⁴². V rámci tohoto výzkumu bylo analyzováno 344 univerzálních konceptů z 245 jazykových rodin, kde bylo objeveno 125 zvukově symbolických asociací¹⁴³. Typy zvukového symbolismu rozlišuje Johansson tři – imitativní, diagramatický a asociativní¹⁴⁴.

4.3.1 Imitativní typ zvukového symbolismu

Do této třídy spadají především onomatopoeie a výrazy s onomatopoeickým základem čili pojmy založené na principu imitace zvuků skrze lidské hlasové ústrojí¹⁴⁵. Jedná se o nejrozšířenější a nejznámější typ fonosémantiky. Johansson zde našel například makro-koncept „AIRFLOW“ („proud vzduchu“), sémanticky zahrnující slova jako „blow“ („foukat“), „ash“ („popel“), „smoke“ („kouř“)¹⁴⁶. Všechny tyto výrazy vyjadřují pohyb proudění vzduchu nebo pohyb určitého materiálu v atmosféře a jsou charakterizovány převážně zaokrouhlenými zadními samohláskami („u“, „o“) a labiálními, neznělými souhláskami („f“, „p“, „m“)¹⁴⁷. Dá se tedy předpokládat, že tento makro-koncept má onomatopoeický základ, neboť zaokrouhlenost rtů

¹⁴⁰ ERBEN JOHANSSON, N., A. ANIKIN, G. CARLING, A. HOLMER. *The typology of sound symbolism: Defining macro-concepts via their semantic and phonetic features*, s. 297.

¹⁴¹ MONNERET, P. *Le symbolisme phonétique et la fonction iconique de l'analogie*, s. 3.

¹⁴² ERBEN JOHANSSON, N., A. ANIKIN, G. CARLING, A. HOLMER. *The typology of sound symbolism: Defining macro-concepts via their semantic and phonetic features*, s. 254.

¹⁴³ Tamtéž, s. 253.

¹⁴⁴ Tamtéž, s. 299.

¹⁴⁵ Tamtéž, s. 288.

¹⁴⁶ Tamtéž, s. 289.

¹⁴⁷ Tamtéž

reguluje množství vzduchu procházejícího ústy, a zesiluje tak tření, které nám evokuje zvuk nějakého „proudění“¹⁴⁸.

Kromě onomatopoických slov se však pod tento imitační typ řadí i takzvaná „vocal gestures“, další ikonicky motivované termíny, kam spadají například nápadně kulaté koncepty makro-konceptu „ROUDNESS“ („kulatost“) jako „blunt“ („tupý“, „oblý“), „knee“ („koleno“), „round“ („kulatý“)¹⁴⁹. Všechny tyto pojmy obsahují převážně zaokrouhlené hlásky „u“ a „o“ – zakulacený tvar úst při vyslovování těchto samohlásek nám následně asociuje „zakulacené“ výrazy¹⁵⁰. Dalším příkladem může být fakt, že ve slovu „nos“ se typicky vyskytuje nazální souhláska, jelikož do její artikulace se zapojuje nosní dutina. Dále sem patří také Platónem zmiňovaná souvislost mezi vibrantom „r“ a rychlými pohyby¹⁵¹.

4.3.2 Diagramatický typ zvukového symbolismu

Druhým typem zvukového symbolismu je diagramatická ikonicita, dělicí se na další dva podtypy – „Gestalt ikonicitu“ a „relativní ikonicitu“. „Gestalt ikonicita“ je založená na analogickém vztahu mezi „strukturou slova a strukturou popisovaného děje“¹⁵². Patří sem procesy reduplikace, repeticity a prodlužování vokálů a konsonantů, které nám evokují intenzitu, opakování či kontinuitu určité aktivity nebo pocitu¹⁵³. Relativní ikonicita se zabývá otázkou frekvence – zvuky s vysokou frekvencí jako hlásky „t“ a „k“, případně samohláska „i“, jsou spojeny s makro-konceptem „SMALLNESS“ („malost“), pod něž spadají slova jako „krátký“, „malý“, „malinký“, zatímco hluboké zvuky, kupříkladu nízkofrekvenční samohláska „u“, se pojí s makro-konceptem „DEEP“ („hluboký“)¹⁵⁴. Zde je však třeba upozornit na možné rozpory s fonosémantickými teoriemi – již podle Sapira přední zavřený vokál „i“ symbolizuje cosi „malého“, avšak v českém slově „malý“ nebo anglickém „small“ je přítomno dokonce zadní otevřené „a“, které by dle hypotézy zvukového symbolismu mělo být spojeno s opačným pojmem značícím „velikost“. To samé platí pro anglické „big“, v němž se opět rozporuplně nachází samohláska „i“.

¹⁴⁸ Tamtéž

¹⁴⁹ Tamtéž, s. 290.

¹⁵⁰ Tamtéž

¹⁵¹ Tamtéž, s. 291.

¹⁵² Tamtéž, s. 258.

¹⁵³ Tamtéž

¹⁵⁴ Tamtéž, s. 291.

4.3.3 Asociativní typ zvukového symbolismu

Tento poslední druh fonosémantiky je podle Johanssona znovu rozčleněn na dva další podtypy, „komplexní“ a „příležitostný“. O prvním jmenovaném se často mluví v souvislosti s „fonestémy“, opakujícími se vzorci zvuků systematicky spárovaných s určitým významem¹⁵⁵. Fonestémem může být francouzské „fl“ umístěné v počáteční pozici 35 sloves, z nichž 28 jako „flamber“ („plápolat“), „flaner“ („toulat se“), „flotter“ („plout“, „poletovat“) vyjadřuje určitý „plynulý pohyb“¹⁵⁶. Do „příležitostného“ typu zvukového symbolismu patří pojmy, jejichž hláskové uskupení je podmíněno nějakou konkrétní situací¹⁵⁷. Johansson upozorňuje na nazální souhlásky typické pro makro-koncepty „MOTHER“ („matka“) a „MILK“ („mléko“)¹⁵⁸. Nejzastoupenější nazálou je v tomto případě „m“. Důvod převahy nazálních konsonantů u těchto konceptů spatřuje autor ve faktu, že během sání mléka nemohou děti produkovat jiné zvuky než ty, které procházejí nosní dutinou, tedy nazální, jež pak mohou být snadno asociovány s matkou, a i samotným mlékem¹⁵⁹. Zde se opět setkáváme s argumenty proti fonosémantice, neboť přestože Johansson pracuje s mnoha jazyky z různých jazykových rodin, existuje spousta případů, na které tyto hypotézy vztáhnout nelze. Příkladem je zmíněné slovo „milk“ spadající pod makro-koncept „MOTHER“, v němž se v románských jazycích žádný nazální konsonant nevyskytuje (francouzsky „lait“, španělsky „leche“, italsky „latte“).

Závěrem bych ráda podotkla, že na zvukově symbolické pojmy jsou nejbohatší neindoevropské jazyky. Ty se vyznačují širokou škálou expresivních slovních tříd, například ideofony, pro něž je námi stále opomíjená zvuková symbolika hlásek charakteristická. Právě ideofonům je věnovaná následující kapitola.

¹⁵⁵ MAGNUS, M. *What's in a Word: Studies in Phonosemantics*, s. 9.

¹⁵⁶ NOBILE, L. *Le symbolisme phonétique à l'âge de l'oralité numérique*, s. 4.

¹⁵⁷ ERBEN JOHANSSON, N., A. ANIKIN, G. CARLING, A. HOLMER. *The typology of sound symbolism: Defining macro-concepts via their semantic and phonetic features*, s. 299.

¹⁵⁸ Tamtéž, s. 293.

¹⁵⁹ Tamtéž

5. IDEOFONY

5.1 Ideofon jako „nástroj zaznamenávání smyslových scén barevnými způsoby¹⁶⁰“

Obecně jsou ideofony považovány za podtyp onomatopoií, zpodobňují však i jiné smyslové vjemy než zvuk – slouží k vyjadřování způsobu pohybu, určitých odstínů barev, vůní, tvarů, tělesných změn, materiálních povrchů, vnitřních a vnějších pocitů a stavů člověka apod¹⁶¹. Přestože žádný z těchto uvedených příkladů nevydává žádný „zvuk“, i tak se v případě ideofonů stále jedná o zvukovou nápodobu, jak jsem popisovala v kapitole o interjekcích, což je pro mluvčí indoevropských jazyků, kde se ideofonické termíny vyskytují jen v omezeném množství, těžko představitelné.

Ve většině indoevropských jazyků se objevují pouze „zvukové ideofony“ jinak řečeno čisté onomatopoeie, které mají v neindoevropských jazycích vzhledem k jejich bohatému repertoáru jiných ideofonických termínů naopak minoritní postavení, přesto jsou však nezbytným prvkem slovní zásoby¹⁶². Opět zde tedy upozorňuji na důležitost onomatopoií jakožto slov bezpodmínečně se vyskytujících v každém jazyce, které zároveň patří mezi pojmy, jež jsou během procesu vývoje řeči osvojovány jako jedny z prvních¹⁶³.

Složením, distribucí a vývojem ideofonických systémů se zabýval i jazykovědec Mark Dingemanse, jenž v rámci svých typologických výzkumů o ideofonech vytvořil takzvanou „implikační hierarchii“, kterou přikládám níže (obrázek č. 3)¹⁶⁴. Cílem bylo poukázat na zmiňovaný fakt, že „neexistuje žádný jazyk bez ideofonů napodobujících zvuk“, ty proto v tabulce stojí na prvním místě¹⁶⁵. Jejich přítomnost podmiňuje výskyt dalších ideofonů – pohybu, vizuálních schémat a jiných smyslových vjemů. V případě, že určitý jazyk obsahuje výše popsané ideofonické termíny, je možné, aby součástí jeho inventáře byly i ideofony vyjadřující vnitřní pocity a vjemy¹⁶⁶.

¹⁶⁰ DINGEMANSE, M. *Ideophones*, s. 2.

¹⁶¹ AKITA K., DINGEMANSE M. *Ideophones (Mimetics, Expressives)*, s. 9.

¹⁶² Tamtéž

¹⁶³ Tamtéž

¹⁶⁴ Tamtéž

¹⁶⁵ Tamtéž

¹⁶⁶ Tamtéž

Obrázek č. 3: Implikační hierarchie ideofonů, Mark Dingemanse¹⁶⁷

5.2 Etnocentrismus a postavení onomatopoeických slov a ideofonů ve světě

Faktem je, že jazyk poskytuje důležitý vhled do kultury svých mluvčích a může sloužit také jako neopomenutelný zdroj informací ohledně prostředí, v němž je používán. Kulturní rozdíly velmi dobře reflektuje právě užívání onomatopoií a ideofonů. Na začátku kapitoly jsem upozorňovala na fakt, že obě skupiny těchto příznakových slov se výrazně častěji objevují v neindoevropských jazycích, kde jsou používány v každodenním životě, a v mnohých z nich se už také staly nepostradatelnou součástí slovní zásoby. Z toho důvodu patří onomatopoeie a ideofony především v asijských, afrických a amerických jazycích mezi hlavní, základní třídy slov, zatímco z indoevropského hlediska se nezdají natolik důležité, aby byly zařazeny do „slovních druhů“, kam z expresivních slov spadají pouze interjekce¹⁶⁸. Podle Marka Dingemanseho se jedná o příklad etnocentrismu, tedy tendenci nazírat svět jen z omezené perspektivy své vlastní kultury¹⁶⁹. Sám Dingemanse se domnívá, že „pokud by [jazyková] typologie započala z pohledu austroasijských nebo bantuských jazyků, je pravděpodobné, že by ideofony patřily mezi třídy uznávané jako hlavní“. Základními otázkami by pak mohly být „produktivní reduplikace v asijských expresivních výrazech, rozdíl mezi slovesy a ideofony v jižním Bantu a nedostatek napodobující slovní zásoby v indoevropských jazycích“¹⁷⁰.

V indoevropských jazycích je na užívání onomatopoií mnohdy nahlíženo jako na cosi neformálního či dětského, což pravděpodobně vychází ze silně expresivní podstaty těchto slov¹⁷¹. Díky ní však mají tyto výrazy schopnost mj. zesilovat účinek projevu a umožňují nám vyjadřovat se v jinými slovy těžce uchopitelných situacích¹⁷². Rie Hasada, autor studie o sémantické stránce japonských zvukomalebných slov, se domnívá, že „jazyky bohaté na

¹⁶⁷ Tamtéž

¹⁶⁸ Tamtéž

¹⁶⁹ PETRUŠEK, M., H. MAŘÍKOVÁ, A., VODÁKOVÁ. *Velký sociologický slovník*, s. 278.

¹⁷⁰ DINGEMANSE, M. *Ideophones*, s. 11.

¹⁷¹ HASADA, R. *The semantic aspects of onomatopoeia: Focusing on japanese psychomimes*, s. 4.

¹⁷² Tamtéž

onomatopoeie by mohly být ty, jež si více cení emocionálního diskurzu¹⁷³. Ve své práci se zabývá i rozdělením jazyků na „bohaté“ a „chudé“ co se onomatopoických výrazů týče, a mezi těmi nejchudšími zmiňuje v porovnání s angličtinou a němčinou francouzštinu. Navzdory tomu, že se onomatopoeie často objevují ve francouzských komiksech, oblíbeném literárním žánru, jsou jen výjimečně používány v běžné konverzaci¹⁷⁴. Podle dostupných informací Francouzi zvukomalebná slova staví na úroveň běžných hluků nebo instinktivních výkřiků, které pro ně nejsou dostatečně ustálenými lexikálními tvary a „mohou jen těžce sloužit k nějaké komunikaci“¹⁷⁵.

5.2.1 Co prozrazují onomatopoeie?

V rámci svého dřívějšího zkoumání onomatopoických slov (a především ideofonů) v pěti neindoevropských jazycích jsem měla možnost obeznámit se s širokým repertoárem těchto specifických výrazů, a i s jeho vlivem na danou společnost. Co tedy mohou zvukomalebné pojmy určitého jazyka prozradit o světě jeho mluvčích?

Vezměme si kupříkladu zvířecí zvuky, jež jsou většinou udávány jako typický příklad onomatopoických slov, a to konkrétně zvuky zvířat domestikovaných, pro něž se může užívat i více pojmů (anglické „sniffle“, „snicker“, „snort“ apod. pro řehtání koně)¹⁷⁶. Rie Hasada velký počet a upřednostňování těchto pojmů vysvětluje tím, že pro Indoevropany je příznačná stará historie chovu, jsou tedy s takovými zvířaty obeznámeni více než například Japonci, jejichž jazyky jsou zase bohaté na zvuky hmyzu, stejně jako samotné Japonsko¹⁷⁷. Velmi početnou skupinou slov v japonštině jsou ale rozhodně „phenomimes“ neboli ideofony vyjadřující „lidské způsoby, postoje, pohyby, mimiku, a vzhled“¹⁷⁸. Ty korespondují s japonskými tendencemi pozorovat a soudit okolí, což vyplývá z jejich pevně strukturované společnosti skládající se z „nadřazených“ a „podřazených“ vrstev¹⁷⁹. Kromě japonštiny zmíním jako další neindoevropský jazyk i malgaštinu, oficiální jazyk Madagaskaru, jenž vlastní rozsáhlou řadu onomatopoických slov pro popis zvuků vydávaných vodou: „tété“ (kapky deště dopadajících na střechu), „hikiki“ (malý tekoucí pramen vody), „dabadaba“ (zvuk vstupu

¹⁷³ Tamtéž, s. 17.

¹⁷⁴ HASADA, R. *The semantic aspects of onomatopoeia: Focusing on japanese psychomimes*, s. 18.

¹⁷⁵ Tamtéž

¹⁷⁶ Tamtéž, s. 30.

¹⁷⁷ Tamtéž, s.

¹⁷⁸ Tamtéž

¹⁷⁹ Tamtéž, s. 32.

člověka do vody), „sabóaka“ (zvuk kamene, který prudkým pádem naruší vodní hladinu), „sakóaka“ (zvuk těžkého těla padajícího do vody) apod.¹⁸⁰ Madagaskar je ostrov v Indickém oceánu a jeho obyvatelé jsou tedy od nepaměti zvyklí na každodenní kontakt s vodou. Je tedy logické, že se v jejich lexiku nachází mnoho pojmů, které se k ní vztahují, a které by většina mluvčích indoevropských jazyků využívala v mnohem menší míře. Lidé žijící v rozdílných prostředích chápou, vidí a obecně reflektují realitu odlišnými způsoby, a proto „potřebují“ takovou slovní zásobu, která jim umožní pojmenovat a uchopit širokou škálu vjemů, jimiž jsou obklopeni.

Jako názorná ukázka ideofonů slouží níže přiložené věty z nigerokonžského jazyka kejom. Vzhledem k zařazení pod onomatopoická slova s nimi ideofony sdílejí většinu fonologických, morfologických a syntaktických rysů, liší se především na sémantické úrovni. Již ve druhé kapitole jsem upozorňovala na fakt, že v určitých případech se zvukomalebné výrazy natolik vymykají fonologickým standardům daného jazyka, že se v nich objevují hlásky jinak nepoužívané. Týká se to konkrétně kejomských ideofonů a souhlásek „p“ a „h“, které se vyskytují pouze v těchto expresivních výrazech (viz obrázek č. 5)¹⁸¹. I u ideofonů také dochází velice hojně k reduplikaci (v některých případech se objevuje i takzvaná „dvojitá reduplikace“), repetici, prodlužování hlásek a k afixaci.

(2) a.	pé pé pé	‘sound of movement’
	wàp wàp wàp	‘sound of flapping of chicken's wings’
b.	héi	‘warning/requesting attention’
	hjàk hjàk hjàk	‘noise of laughter’

Obrázek č. 4: Fonologická specifika ideofonů v jazyce kejom¹⁸²

(1)	bà:ʔ	‘sound of belching’
	bí:	‘be white’
	bù:ŋ	‘be red’

Obrázek č. 5: Prodlužování vokálů u ideofonů v jazyce kejom¹⁸³

¹⁸⁰ SOLANGE, B. *Les onomatopées en malgache*, s. 251.

¹⁸¹ AKUMBU, P. *Kejom (Babanki) Ideophones*, s. 4.

¹⁸² Tamtéž

¹⁸³ Tamtéž

d. mbàsè á kú? á lá bwà? bwà? bwà?...
vegetable SM grow PROG PART IDEO
'The vegetable is growing fast/fresh.'

Obrázek č. 6: Reduplikovaný ideofon vyjadřující určitý vizuální vjem v jazyce kejom¹⁸⁴

¹⁸⁴ Tamtéž, s. 9.

6. EMPIRICKÁ ČÁST: ONOMATOPOICKÁ SLOVA OZNAČUJÍCÍ ZVUKY VYDÁVANÉ NEŽIVÝMI PŮVODCI

Cílem praktické části práce je ověřit výše popsané teoretické poznatky pomocí kontrastivní analýzy 100 vybraných českých a francouzských zvukomalebných slov. Ke zpracování jsem si zvolila onomatopoeie napodobující zvuky vydávané neživými původci, jež dělím do několika kategorií podle vzoru Kláry Osolsobě a její kapitoly o zvukomalebných interjekcích v „Novém encyklopedickém slovníku češtiny“, a dále podle vzoru francouzské publikace „Dictionnaire des onomatopées“ od autorů Pierra Enckella a Pierra Rézeau. Následně se budu jednotlivým zvukomalebným výrazům z obou jazyků věnovat z hlediska jejich významu a posléze charakterizují a porovnáám skupiny těchto expresivních slov jako celek.

6.1 Česká onomatopoeická slova označující zvuky vydávané neživými původci

Klára Osolsobě dělí zvuky vydávané neživými původci na zvuky vydávané při nárazu, destrukci hmoty, zvuky přírodních úkazů a zvuky strojů, nástrojů a přístrojů¹⁸⁵. U zvuků přírodních úkazů upozorňuje na důležitost zvuků spojených s vodou a mezi zvuky strojů, nástrojů a přístrojů zároveň vyčleňuje zvuky hudebních nástrojů, což v mnou vytvořené tabulce č. 1 není rozlišeno, je to však bráno v potaz. Po obeznámení se s Enckellovo a Rézeauvo klasifikací francouzských zvukomalebných slov jsem k první kategorii – „zvuky vydávané při nárazu“ – přiřadila i zvuky pádu, úderu, výbuchu apod., a stejně tak jsem následující výčty onomatopoií i u jiných kategorií rozšířila o další výrazy, které v původní studii od Osolsobě nebyly zmiňovány. Mnoho zvukomalebných slov se vyznačuje vícevýznamovostí, na kterou je vždy upozorněno v tabulce č. 2, kde jsou všechny pojmy z první tabulky analyzovány podrobněji a významy zapsány v řadě pod sebou. Primární význam je vždy uveden na prvním místě a podle něj je také slovo zařazeno do příslušné kolonky v tabulce č. 1. Slova jsou řazena abecedně.

Vzhledem k tomu, že se mi nepodařilo nalézt žádný ucelený seznam českých onomatopoeických slov, jako tomu bylo na francouzské straně, jsem se v první řadě pokoušela mnou zkoumané výrazy najít sama a vytvořit tak svůj vlastní výčet. Data jsem sbírala předně z elektronických slovníků – „Elektronického slovníku jazyka českého (1935-1957)“, „Slovníku spisovného

¹⁸⁵ OSOLSOBĚ, K. *Zvukomalebné citoslovce*.

jazyka českého (1960-1971)“ a „Akademického slovníku současné češtiny“. Využila jsem také možnosti nabízené korpusy Českého národního korpusu, kde jsem však narazila na podobný problém, neboť v nich nelze vyhledat samotnou třídu onomatopoických slov. V korpusu syn_v11, jenž představuje spojení všech korpusů řady SYN, a obsahuje tak nejširší škálu příkladů, jsem tedy musela vyhledat všechna interjekce a mezi těmi následně odhalit zvukomalebná slova označující zvuky vydávané neživými původci. Korpus syn_v11 obsahuje celkem 618 citoslovcí vyskytujících se v něm 1 284 980krát, z nichž 42 patří mezi mnou hledané onomatopoeie. Ty zároveň tedy také pokrývají většinu z 50 slov z mého vlastnoručně vytvořeného seznamu, u kterých jsem tak mohla uvést i jejich frekvenční hodnotu dle syn_v11. Ta není poznamenána pouze u 13 onomatopoických výrazů, jež jsem v korpusu nenalezla. Tři nejfrekventovanější české onomatopoeie by tak byly „bum“ (z 618 slov na 24. místě), „prásk“ (48. místo) a „ťuk“ (55. místo) s frekvencemi 8 177, 4 082 a 3 136.

zvuky vydávané při nárazu, pádu, úderu, výbuchu apod.	bác, buch, bum, cvrnk, drc, flák, křáp, pif, plác, plesk, prásk, třísk, ťuk, žuch
zvuky vydávané při destrukci hmoty	břink, prask, rup, řach, řink, třask, třesk
zvuky přírodních úkazů	cák, čvacht, fiú, fi, hú, kap, šplouch, žbluňk
zvuky strojů, nástrojů a přístrojů	bim bam, brm, brnk, bzum bzum, cink, cinkylinky, cililink, cr, cvak, fidli fidli, fik, klapy klap, klik, klop, ratatata, skříp, škráb, řízy řízy, tik tak, tú, vrz

Tabulka č. 1: Rozdělení českých onomatopoických slov označujících zvuky vydávané neživými původci podle Kláry Osolsobě

bác	1. označuje zvuk způsobený pádem, úderem nebo výstřelem 2. vyjadřuje překvapení, údiv, nečekanost	1 820
bim bam	označuje zvuk krátkého opakovaného úderu na kov, zprav. zvon	27
brm	označuje zvuk vozidla, zprav. auta či motorky	-
brnk	označuje zvuk způsobený zavaděním o strunu, trhnutím strunou	71

břink	označuje jasný ostrý zvuk způsobený úderem nebo rozbitím nějakého předmětů	-
buch	1. označuje hluboký dutý zvuk při úderu, pádu, výbuchu, výstřelu apod. 2. vyjadřuje překvapení, údiv, nečekanost	1 757
bum	1. označuje hluboký zvuk při úderu, pádu, výstřelu apod. 2. vyjadřuje překvapení, údiv, nečekanost 3. označuje dunivý zvuk úderu na buben	8 177
bzum bzum	označuje temný a drnčivě sykavý zvuk	99
cák	označuje zvuk silného prudkého stříknutí, šplíchnutí vody nebo jiné tekutiny	-
cink, klink	označuje ostře zvonivý zvuk způsobený nárazem kovových nebo skleněných předmětů	501
cr	označuje pronikavě zvonivý zvuk zvonku, budíku, telefonu apod.	173
cvak	označuje krátký klapavý zvonivý zvuk provázející lehký náraz něčeho tvrdého	336
cvrnk, crnk	označuje ostrý zvonivý zvuk způsobený prudkým trhnutím, nárazem, rozbitím skla apod.	4, 9
cililink	označuje zvuk zvonku	198
cinkylinky	označuje zvuk způsobený cinkáním	35
čvacht	označuje zvuk způsobený stlačením mokrého podmáčeného povrchu	104
drc	označuje zvuk způsobený nárazem, náhlým šubnutím či roztržením	67
fidli fidli	označuje zvuk hry na housle	639
fik	označuje zvuk způsobený rychlým useknutím nebo ustříhnutím něčeho	91
fí	označuje zvuk fíčení, pískání	51
fíú	označuje zvuk hvízdnutí nebo skučení větru	-
flák	označuje zvuk způsobený hromadným úderem, plácnutím apod.	-
hú	označuje zvuk hučení, houkání, pláče apod.	531
kap	označuje zvuk padajících kapek	632

klapy klap	označuje zvuk způsobený úderem tvrdých předmětů	753
klik	označuje krátký zvuk kliknutí	34
klop	označuje zvuk klepání, tlukotu	87
křáp	označuje zvuk způsobený bouchnutím, pádem apod.	-
pif	označuje zvuk výstřelu	-
plác	označuje zvuk způsobený plochým úderem	-
plesk	označuje pleskavý zvuk	698
prask	označuje zvuk způsobený prasknutím	46
prásk	1. označuje zvuk způsobený prásknutím, úderem nebo hodem něčeho 2. vyjadřuje náhlé překvapení, údiv	4 082
ratatata	označuje souvislý jednotvárný rachot, klepání, rychle za sebou následující rány apod.	321
rup	1. označuje zvuk náhlého trhnutí, rozlomení, praskání apod. 2. vyjadřuje rytmus při společné práci	915
řach	označuje praskavý rachotivý zvuk způsobený úderem nebo pádem	150
řink	označuje ostrý řinčivý zvuk	-
řízy řízy	označuje zvuk říznutí	-
skříp	označuje zvuk skřípání	66
škráb	označuje zvuk při škrábnutí	49
šplouch	označuje šplouchavý zvuk, zprav. spojený s vodou	126
tik tak	označuje tikot hodin	-
třask	označuje zvuk při třasknutí	8
třesk	označuje zvuk při třesknutí	-
třísk	označuje zvuk při třísknutí	83
tú	označuje zvuk trubky, houkačky či houkavý zvuk vůbec	708
ťuk	označuje zvuk mírného úderu, zatlučení, zaklepání	3 136

vrz	označuje skřípavý zvuk způsobený třením přiléhajících ploch	-
žbluňk	označuje žbluňkavý zvuk, zprav. při pádu do vody	867
žuch	označuje temný zvuk způsobený nárazem, dopadem apod.	225

Tabulka č. 2: Vybraná česká onomatopoická slova označující zvuky vydávané neživými původci

6.2 Francouzská onomatopoická slova označující zvuky vydávané neživými původci

V následující části zabývající se francouzskými zvukomalebnými výrazy vycházím z již zmiňované publikace Pierra Enckella a Pierra Rézeau, „Dictionnaire des onomatopées“. V této rozsáhlé knize jsou francouzská onomatopoická slova velmi detailně zpracována a rozdělena do jednotlivých skupin dle několika kritérií. V první řadě je zde na onomatopoeie nahlíženo z hlediska „diversité des domaines“, kde jsou tematicky rozřazeny do šesti tříd – zvuky lidského těla, zvuky zvířat, zvuky přírody, zvuky způsobené vyrobenými předměty, zvuky běžného života a zvuky každodennosti. Tyto třídy se zároveň skládají z menších podtříd. Mezi zvuky přírody bychom například našli zvuky lámající se větve, šplouchání, kapek vody, moře, deště, bouře a větru¹⁸⁶. V druhé řadě posuzují Enckell a Rézeau onomatopoeie z hlediska „diversité des bruits“, kde je pro ně zásadní členění těchto výrazů podle druhu hluku, barvy hluku, hluku a abstrakce. Zatímco druh hluku se typicky vztahuje k činnosti, kterou určitý zvuk doprovází (pád, šplouchání, řezání, klouzání apod.), barvou hluku se myslí akustická stránka slova (břítké zvuky, kovové zvuky, hlasité a tiché zvuky) a abstrakcí jsou označovány pocity, s nimiž mohou být ony zvukomalebné výrazy spojeny (agrese, bolest, rychlost)¹⁸⁷.

Můžeme vidět, že zde schází obecné dělení na zvuky vydávané živými a neživými původci, se kterým pracuje jak Klára Osolsobě na české straně, tak i Jeanne-Marie Barberis ve své studii o onomatopoeích a interjekcích na straně francouzské, a které je pro tuto část práce klíčové. Barberis nejprve francouzská onomatopoická slova rozřazuje na zvuky lidského a nelidského původu. Následně mezi posledně zmíněným typem zvuků rozlišuje zvuky vydávané živými (křiky zvířat) a neživými (zvuky nástrojů, přírody apod.) původci¹⁸⁸. Stejně jako u Osolsobě tedy i v tomto případě spadají zvuky nástrojů a přírody do jedné kategorie „neživých původců“

¹⁸⁶ ENCKELL P., RÉZEAU P. *Dictionnaire des onomatopées*, s. 53.

¹⁸⁷ Tamtéž, s. 82.

¹⁸⁸ BARBERIS J. *Onomatopée, interjection: un défi pour la grammaire*, s. 52.

a nevytváří samostatné třídy jako u Enckella a Rézeau. Vzhledem k zaměření empirické části práce jsem se rozhodla aplikovat i na francouzské zvukomalebné výrazy neživého původu dělení nabízené Klárou Osolsobě a částečně i Jeanne-Marie Braberis, jež sestává ze čtyř hlavních kategorií, neboť se mi zdálo pro účely následného porovnání dvou jazyků nejvhodnější. Výsledek je vidět v tabulce č. 3. Jednotlivé pojmy z této tabulky jsou poté analyzovány v mnou vytvořené tabulce č. 4. Stejně jako v českém seznamu i zde jsou u všech abecedně řazených výrazů uvedeny všechny jejich významy.

Díky publikaci „Dictionnaire des onomatopées“ jsem u vytváření seznamu francouzských onomatopoií mohla pracovat s již uceleným výčtem těchto slov. Enckell a Rézeau však nabízejí tak velké množství zvukomalebných výrazů, že je nebylo možné zařadit do této práce všechny, a proto jsem musela provést jejich selekci. Tabulky č. 3 a 4 tedy ani zdaleka neobsahují všechny zkoumané francouzské onomatopoeie, jež lze nalézt ve zmíněném slovníku. Slova popisující zvuky od neživých původců jsem vybírala takovým způsobem, aby byla každá ze čtyř kategorií patřičně zastoupena. Snažila jsem se pokaždé zvolit výrazy co nejfrekventovanější a nejznámější. Nejprve jsem tedy postupovala intuitivně a do svého seznamu zařazovala takové pojmy, s nimiž jsem se již setkala v jiných francouzských studiích věnovaných této problematice, kde byly používány jako „ukázkové pojmy“, či v literárních dílech. Svůj výběr jsem následně konzultovala ve francouzském elektronickém slovníku „Trésor de la Langue Française Informatisée“, kde jsem mohla vyhledávat přímo onomatopoická slova. Výsledky se však omezovaly jen na 57 slov, z nichž pouze 18 odkazovalo ke zvukům vydávaným neživými původci. Ty již můj předchozí seznam obsahoval, případně jsem je do něj doplnila.

zvuky vydávané při nárazu, pádu, úderu, vzplanutí, výbuchu, explozi	badaboum, bam, bang, boum, clac, paf, pan, patapouf, patatras, ping, ploc, poum, ran, tac, tchiac, vlan, zon, zip
zvuky vydávané při destrukci hmoty	bing, crac, floc, plaf, tchac
zvuky přírodních úkazů	baoum, clap, flac, flic flac, frou-frou, ploc, plouf, splash
zvuky strojů, nástrojů a přístrojů	broum broum, clang, clap, clic, cling, cloc, crincrin, diling, ding, ding dong, dring, dzing, patapon, pif paf, rataplan, taratata, tic, toc, vroum

Tabulka č. 3: Rozdělení francouzských onomatopoických slov označujících zvuky vydávané neživými původci

badaboum	<ol style="list-style-type: none"> 1. označuje náhlý hlasitý zvuk (často opakující se) způsobený prudkým pádem, úderem, explozí, ránou 2. označuje rychlost a nenadállost nějakého procesu
bam	označuje náhlý hlasitý zvuk způsobený prudkým pádem, úderem, explozí, ránou
bang	označuje náhlý hlasitý rezonující zvuk způsobený prudkým pádem, úderem (např. velkého zvonu) nebo explozí
baoum	označuje zvuk hromu
bing	<ol style="list-style-type: none"> 1. označuje náhlý zvuk způsobený prudkou ránou, úderem, výbuchem, explozí 2. označuje opakující se zvonivý zvuk, vyvolaný nárazem na kov
boum	<ol style="list-style-type: none"> 1. označuje náhlý temný a hlasitý zvuk způsobený prudkým pádem, úderem, explozí, ránou 2. označuje zvuk bušení srdce 3. označuje rychlost a nenadállost nějakého procesu
broum broum	<ol style="list-style-type: none"> 1. označuje zvuk způsobený výbuchem, explozí 2. označuje zvuk bouře 3. označuje zvuk motoru
clac	<ol style="list-style-type: none"> 1. označuje krátký zvuk způsobený úderem, pádem, nárazem, či cvaknutím nějakého stroje 2. označuje rychlost a nenadállost nějakého procesu
clang	označuje hlasitý kovový zvuk způsobený pádem, cvaknutím
clap	označuje znělý zvuk způsobený úderem, tleskáním, šploucháním
clac	označuje krátký nebo kovový zvuk způsobený cvaknutím nějakého stroje či přístroje
cling	<ol style="list-style-type: none"> 1. označuje jemný kovový zvuk 2. rozbití skla
cloc	1. označuje krátký prudký a hlasitý zvuk způsobený lehkým výbuchem nebo malým pádem

	<ol style="list-style-type: none"> označuje zvuk koňských kopyt označuje rychlost a nenadállost nějakého procesu
crac	<ol style="list-style-type: none"> označuje zvuk praskání, skřípání, zlomení, roztržení označuje rychlost a nenadállost nějakého procesu
crincrin	označuje skřípavý opakující se zvuk
diling	<ol style="list-style-type: none"> označuje zvuk zvonění zvonku označuje zvuk rozbití skla
ding	označuje zvonivý zvuk způsobený cinkáním zvonku, hodin, rolničky
ding dong	<ol style="list-style-type: none"> označuje zvuk odbíjení kostelních hodin označuje zvonění menšího zvonku, zvonkohry
drelin	označuje zvuk zvonění zvonku, rolničky nebo telefonu
dring	označuje zvuk zvonění rolničky nebo (elektrického) zvonku
dzing	<ol style="list-style-type: none"> označuje ostrý skřípavý zvuk způsobený nárazem či úderem označuje zvuk hudebních nástrojů, zprav. činelů
flac	<ol style="list-style-type: none"> označuje silný zvuk rány, zprav. facky označuje zvuk předmětu, který se pohybuje v tekutém materiálu, padá do něj apod.
flic flac	<ol style="list-style-type: none"> označuje opakující se zvuk úderu, zprav. facky označuje zvuk vody, zprav. šplouchání označuje zvuk elementů, jež do sebe narážejí, t'ukají o sebe
floc	<ol style="list-style-type: none"> označuje zvuk nárazu, pádu, zprav. měkkého těla, které naráží na tvrdý povrch a rozmačká se označuje zvuk deště
frou-frou	označuje jemný zvuk způsobený mačkáním, třením
paf	<ol style="list-style-type: none"> označuje krátký dutý zvuk pleskání, výbuchu, rány, zprav. facky označuje rychlost a nenadállost nějakého procesu
pan	<ol style="list-style-type: none"> označuje krátký náhlý méně či více intenzivní zvuk způsobený úderem, pádem, nárazem či explozí označuje rychlost a nenadállost nějakého procesu
patapouf	označuje zvuk vyvolaný pádem
patatras	1. označuje zvuk pádu

	2. vyjadřuje náhlost procesu v nepříjemné situaci
patapon	1. označuje zvuk bubnu 2. označuje zvuk koňských kopyt
pif paf	1. označuje zvuk rány, výstřelu, výbuchu 2. označuje rychlost a nenadállost nějakého procesu
ping	označuje náhlý, kovový zvuk způsobený pádem, nárazem, výbuchem
plaf	1. označuje zvuk způsobený pádem, úderem, ránou, rozmačkáním těla apod. 2. označuje rychlost a nenadállost nějakého procesu
ploc	1. označuje zvuk způsobený klepáním, dopadem kapek vody nebo tělem, které se noří do vody, vychází z vody apod. 2. označuje rychlost a nenadállost nějakého procesu
plouf	1. označuje zvuk těla nořícího se do vody, které je buď potopeno, nebo do vody vhozeno 2. označuje rychlost a nenadállost nějakého procesu
poum	1. označuje zvuk více či méně těžkého pádu, úderu, tlumeného nárazu, přidušené exploze, výbuchu, zprav. tlukot srdce, dunění hudby 2. označuje rychlost a nenadállost nějakého procesu
ran	1. označuje zvuk rychle za sebou jdoucích ran, výstřelů, klepání, vzplanutí 2. označuje zvuk burácení bubnu
rataplan	označuje zvuk burácení bubnu
splash	označuje zvuk způsobený pádem do vody, prudkým úderem, rozdrčením těla
tac	1. označuje zvuk způsobený krátkým nenadálým úderem 2. označuje rychlost a nenadállost nějakého procesu 3. označuje opakující se zvuk nějakého přístroje
toc	1. označuje zvuk prudkého úderu, náhlého pádu, t'ukání, klepání apod. 2. označuje rychlost a nenadállost nějakého procesu
taratata	označuje zvuk trubky, trumpety, houkačky
tchac	1. označuje zvuk způsobený prudkým úderem nebo výstřelem z pistole 2. označuje rychlost a nenadállost nějakého procesu
tchiac	1. označuje zvuk vyvolaný břitkým úderem nebo ostrým přístrojem

	2. označuje rychlost a nenadállost nějakého procesu
tic	označuje krátký ostrý zvuk, ťukání apod.
tintin	označuje kovový zvuk zvonu, rolničky, cembala, cinkání kovových předmětů, zprav. mincí, klíčů
vlan	1. označuje prudký a silný zvuk způsobený úderem, pádem 2. označuje rychlost a nenadállost nějakého procesu
vroum	označuje zvuk motoru, zprav. během zrychlení
zip	1. označuje zvuk klouzání, tření, skřípání, ostrého předmětu 2. označuje rychlost a nenadállost nějakého procesu
zon	1. označuje zvuk udeření člověka 2. označuje zvuk způsobený vibrováním předmětu

Tabulka č. 4: Vybraná francouzská onomatopoická slova označující zvuky vydávané neživými původci

6.3 Pozorované tendence u zkoumaných českých a francouzských onomatopoických slov

6.3.1 Expresivita na fonologické úrovni

V teoretické části práce bylo mnohokrát upozorňováno na atypické hláskové složení zvukomalebných slov. Z toho důvodu se většina onomatopoických výrazů – často ve tvaru sloves či podstatných jmen odvozených z onomatopoických kořenů – řadí mezi příznaková neboli expresivní slova, jež tvoří ve slovní zásobě opak ke slovům neutrálním, běžně používaným. V češtině jsou za příznakové považovány takové výrazy, ve kterých se objevují kombinace nejčastěji měkkých konsonantů („ž“, „š“, „č“, „ř“, „d“, „t“, „ň“) a zadních vokálů „u“ a „o“, případně diftongu „ou“. V tabulce č. 2 je lze najít u slov „ťuk“ a „žuch“. Palatalizované souhlásky se ve francouzštině vůbec nevyskytují (srovnejme české „žbluňk“ a „řízy“ s francouzským „floc“ a „zwit“). Za expresivní však považují seskupení nazálních a okluzivních konsonantů, na čemž se s češtinou shodují. Pojmy obsahující velární „n“ se ve francouzštině nacházejí převážně ve slovech vypůjčených, jak již bylo evokováno ve 2. kapitole, nalézt je ale dále můžeme ve zvukomalebných výrazech jako „bang“, „bing“, „clang“, „dzing“, „ping“ apod. Z české tabulky č. 2 se zase jedná o slova „břink“, „cink“, „cvrnk“, „řink“, „žbluňk“. Všechny tyto pojmy označují zvonivé, ostré zvuky, ke kterým se vrátím v navazujícím zkoumání zvukové symboliky hlásek.

6.3.2 Zvuková symbolika hlásek

Na vybraná onomatopoická slova se zaměřuji i z hlediska zvukového symbolismu, kterému byla věnována samostatná čtvrtá kapitola. Ve výše přiložených tabulkách si můžeme všimnout, že v některých zvukomalebných výrazech se často opakují ty samé hlásky korespondující s jejich významem. Příkladem jsou pojmy vyjadřující dle jejich charakteristiky „hluboké, temné, těžké“ zvuky, v nichž se nachází především zadní samohlásky s nejzastoupenějším vokálem „u“ (v češtině „buch“, „bum“, „bzum bzum“, ve francouzštině „boum“, „broum broum“, „poum“). Tato spojitost „nízkofrekvenčních samohlásek“ a pocitu hloubky, temnoty nebo těžkosti se podle Johanssona řadí pod relativní, diagramatický typ fonosémantiky¹⁸⁹. Převládajícími hláskami jsou v těchto slovech, kromě zadních vokálů, okluzivní konsonanty, přičemž nejvíce zastoupené jsou bilabiální souhlásky „p“ a „b“. Principem artikulace závěrových konsonantů je vytvoření úplné překážky pomocí mluvních orgánů, kvůli které se v dutinách řečového ústrojí vytvoří podtlak, jehož následným uvolněním je vyvolán příslušný akustický efekt¹⁹⁰. Z toho důvodu můžeme znát okluzivy i pod názvem „explozivy“¹⁹¹. Nejen způsob artikulace těchto konsonantů, ale i jejich název tedy odkazuje k explozi, výbuchu a obecně nějakému bouchnutí. Podle zvukově symbolických teorií se právě z toho důvodu explozivy vyskytují nejen v českých („bum“, „bác“, „prásk“), ale i francouzských („badaboum“, „bam“, „patatras“) zvukomalebných výrazech.

Oproti pojmům znázorňujícím „hluboké, temné, těžké“ zvuky stojí pojmy označující zvuky „jasné, ostré a vysoké“. V těch se často objevují samohlásky s vysokou frekvencí, nejvíce přední vokál „i“ (v češtině „řink“, „cink“, „ři“, ve francouzštině „cling“, „dzing“, „tic“). Určité jasné a ostré zvuky tvoří v Enckellově slovníku francouzských onomatopoií samostatnou kategorii takzvaně „bruits cinglants“ čili břítkých, skřípavých zvuků, v nichž se kromě samohlásky „i“ hojně vyskytuje také souhláska „z“ („bzim“, „zim“, „zip“), v českých onomatopoiích jinak zastoupena jen zřídka¹⁹². Podle barvy zvuku však Enckell a Rézeau nerozlišují pouze břítké zvuky, nýbrž i „bruits d'origine métalliques“ čili kovové zvuky, mezi

¹⁸⁹ ERBEN JOHANSSON, N., A. ANIKIN, G. CARLING a A. HOLMER. *The typology of sound symbolism: Defining macro-concepts via their semantic and phonetic features*, s. 291.

¹⁹⁰ KRČMOVÁ, M. *Kontoid*.

¹⁹¹ Tamtéž

¹⁹² ENCKELL P., RÉZEAU P. *Dictionnaire des onomatopées*, s. 81.

keré řadí slova jako „bing“, „cling“, „ping“¹⁹³. „Kovové zvuky“ se vyznačují silnou rezonancí, která je charakteristická i pro zvonivé či vibrující zvuky. Ty jsou v češtině označovány například pojmy „cvrnk“, „břink“, „brnk“. Jak pro české, tak i pro francouzské zvukomalebné výrazy z těchto tříd je kromě opětovného užívání předních vokálů typické i využití nazálních hlásek. Nazály jsou okluzivy, během jejichž artikulace dochází ke spuštění měkkého patra, což umožní průchod výdechového proudu vzduchu do dutiny nosní, která začne rezonovat¹⁹⁴. Právě rezonance nosní dutiny nám spolu s tónovou složkou těchto hlásek může evokovat ony výrazné, zvonivé zvuky.

Již několikrát jsem upozorňovala na bádání antického filozofa Platóna, jenž je považováno za úhelný kamen ve zkoumání zvukového symbolismu. Ve svém dialogu „Cratylus“ se zabírá mj. symbolikou souhlásky „r“. Ta dle něj označuje cosi rychlého, ostrého, pronikavého. V mnou popisovaných onomatopoických slovech lze nalézt asociace hlásky „r“ jak s rychlými, tak i s prudkými, nenadálými a opakovanými pohyby jako v českých výrazech „cvrnk“, „ratatata“ či francouzských „ran“, „taratata“. V češtině se konsonant „r“ řadí mezi alveolární vibranty a je vytvářen rychlým kmitáním jazyka, způsob artikulace tedy sám o sobě koresponduje s rychlostí¹⁹⁵. I při vyslovování francouzského „r“ dochází ke kmitům, tentokrát čípku, jež tak mohou dle fonosémantických teorií evokovat rychlé pohyby, ať už se jedná o „r“ standardní, dorzovelární, anebo o jeho uvulární variantu¹⁹⁶.

V závěru části o zvukovém symbolismu bych se ještě krátce pozastavila u hlásek, které se typicky nacházejí ve výrazech popisujících zvuky přírody nebo „mlaskavé údery“. Jedná se o znělou laterální konstriktivu „l“ a neznělou labiodentální frikativu „f“. Laterálním souhláskám se také přezdívá „bokové“, neboť při jejich artikulaci vzduch kvůli překážce ve středu cesty výdechového proudu uniká po stranách jazyka¹⁹⁷. Hlávka „l“ se objevuje ve třech základních typech – alveolárním, palatálním a velárním, přičemž alveolární laterála se řadí mezi aproximanty, „klouzavé konsonanty“, pojmenované podle jejich málo rozvinuté struktury šumu i tónu.¹⁹⁸ Právě toto přízvisko „klouzavé“ (přestože se vztahuje pouze k určitému druhu „l“)

¹⁹³ Tamtéž

¹⁹⁴ KRČMOVÁ, M. *Kontoid*.

¹⁹⁵ Tamtéž

¹⁹⁶ DUFKOVÁ, V. *Kontrastivní srovnání fonetického systému českého a francouzského jazyka*, s. 67.

¹⁹⁷ Tamtéž, s. 68.

¹⁹⁸ KRČMOVÁ, Marie. *Kontoid*.

samo o sobě evokuje určité charakteristické rysy, s nimiž se tato souhláska pojí. Dle tabulek č. 2 a 4 se konsonant „l“ nejčastěji vyskytuje v pojmech spojených s tekutými materiály a látkami, zejména vodou (české „žbluňk“), převažuje však ve francouzských onomatopoiích („ploc“ neboli „žbluňk“, „flic flac“ neboli označení šplouchání, „floc“ neboli zvuk deště). Dále ho můžeme nalézt ve slovech popisujících zvuky výše zmíněných mlaskavých či pleskavých úderů, jako je zvuk facky, plácnutí nebo tlesknutí (české „plesk“, „plác“, francouzské „clap“, „flac“). Ve francouzštině se zároveň stejná slova označující šplouchání nebo kapání vody používají i v kontextu plesknutí, plácnutí. Ve většině případů také v počáteční pozici těchto výrazů stojí hláska „f“ („flic flac“, „floc“, „flac“, „frou-frou“), která je jinak užívána v českých pojmech odkazujících k foukání větru („fiúú“, „fií“). Na spojitost neznělé frikativy „f“ a „proudu vzduchu“ upozornil již Niklas Johansson ve své publikaci o fonosémantice. O jeho výzkumu, podle něhož se souhláska „f“ hojně vyskytuje ve slovech řadících se do makrokonceptu „AIRFLOW“, pojednává čtvrtá kapitola.

6.3.3 Podléhání určitým morfologickým procesům

Z morfologických operací, které jsou pro onomatopoiická slova typická, jsem v teoretické části zmiňovala reduplikaci, repetici, prodlužování hlásek a afixaci. Tyto procesy můžeme pozorovat i u zkoumaných pojmů, které jsou bohaté zejména na reduplikaci. Jako příklad lze uvést české „ťuk“ a jeho hojně reduplikovanou formu „ťuk ťuk“ („*Ťuk, ťuk!* Klepu na dveře.“) nebo francouzské „boum“ („*Boum! Boum! Ah! Je dis, voilà le fusil anglais qui parle.*“¹⁹⁹). Možná je také reduplikace elementu v rámci jednoho slova (z českého „cililink“ na „cilililink“²⁰⁰). Některé výrazy jsou reduplikované již v jejich slovníkovém tvaru, především ty, které označují zvuky hudebních či jiných nástrojů (české „fidli fidli“, francouzské „broum broum“). V českých i francouzských onomatopoiických výrazech se objevuje i ono prodlužování vokálů (z českého „fi“ na „fiíí“, z francouzského „ding“ na „diiiing“²⁰¹) a konsonantů (z českého „cr“ na „crrr“, z francouzského „ran“ na „rrran“²⁰²). Přítomna je také repetice se samohláskovými alternacemi: české „bim bam“ (odbíjení hodin) a „pif pař“ (střílení z pistole),

¹⁹⁹ ENCKELL P., RÉZEAU P. *Dictionnaire des onomatopées*, s. 120.

²⁰⁰ KROUPOVÁ, M., ŠTĚPÁNKOVÁ, B., VONDRAŽKOVÁ, V. *The Sounds of a Dictionary: Description of Onomatopoeic Words in the Academic Dictionary of Contemporary Czech*, s. 150.

²⁰¹ Tamtéž, s. 198.

²⁰² ENCKELL P., RÉZEAU P. *Dictionnaire des onomatopées*, s. 379.

francouzské „ding-dong“ (odbíjení kostelních hodin) a „flic-flac“ (zvuk šplouchání). Tato alternace z fonosémantického pohledu odkazuje k nestabilnímu pohybu nebo kmitání²⁰³.

Opět je třeba podotknout, že široká škála onomatopoických slov se neomezuje pouze na slova označující konkrétní zvuky. Přestože většinu onomatopoií můžeme najít právě mezi citoslovci, jsou součástí i jiných slovních druhů, nejčastěji sloves a podstatných a přídavných jmen, jež jsou odvozovány z konkrétních zvukomalebných citoslovečných kořenů²⁰⁴. Estela Klett, autorka publikace o kontrastivní analýze francouzských a španělských zvukomalebných slov, ve své studii zmiňuje, že francouzské onomatopoeie mají na rozdíl od neohebných interjekcí schopnost brát na sebe mj. znaky plurálu či podléhat derivačním procesům. To dokládá na pojmech „tic tac“ (zvuk tikání hodinek) a „tac“ (zvuk ťukání, klepání). „Tic tac“ může být ve funkci podstatného jména vyjádřeno v množném čísle s přidaným koncovým „s“ („les *tictacs* de l'horloge“)²⁰⁵. „Tac“ zase slouží jako slovo základové pro sloveso „tactaquer“ („Ses talons *tactaquaient* au tuf du sol.“)²⁰⁶. Index od onomatopoií derivovaných sloves nabízejí Enckell a Rézeau, kteří kromě „tactaquer“ uvádějí z mnohou zkoumaných slov i „badaboumer“ (odvozené z „badaboum“), „clinguer“ (z „cling“), „dinguer“ (z „ding“), „flicflacquer“ (z „flic-flac“), „flocfloquer“ (z „floc“), „plouffer“ (z „plouf“), „ploquer“ (z „ploc“), „vroumer“ (z „vroum“), „zinguer“ (z „dzing“)²⁰⁷. Co se týče procesu odvozování v češtině, ve své publikaci o imitativních interjekcích Klára Osolobě zmiňuje, že kořeny zvukomalebných citoslovců se zapojují do slovo tvorných derivací přímo (z onomatopoických interjekcí „žbluňk“, „křup“ a „tik“ dojde k odvození slov „žbluňk-nou-t“, „křup-nou-t“, „tik-at“), nebo už jako součást derivačního východiska“ („žbluňk-nu-t-í“, „křup-nu-t-í“, „tik-á-n-í“)²⁰⁸. Z těchto „onomatopoických kořenů“ jsou tedy následně odvozovány další výrazy, jež se mohou v některých případech také vyznačovat přenesenými významy a často spadají mezi „kolokviální expresivních slova“. Jedná se o nespisovné pojmy, které nesou expresivní příznak a jsou typické pro každodenní vyjadřování²⁰⁹. Jako příklad použiji zvukomalebný výraz „flák“ označující zvuk provázející hromadný úder či zvuk plácnutí. Z něho odvozené sloveso „fláknout“ znamená i „prudce něco hodit“ („Po škole flákne někam tašku a jde ven.“), „něco někam umístit“

²⁰³ KLETT, E. *Les onomatopées et les pseudo-cris : des voix qui en disent long sur les bruits.*

²⁰⁴ OSOLSOBĚ, K. *Zvukomalebné citoslovce.*

²⁰⁵ KLETT, E. *Les onomatopées et les pseudo-cris : des voix qui en disent long sur les bruits.*

²⁰⁶ Tamtéž

²⁰⁷ ENCKELL P., RÉZEAU P. *Dictionnaire des onomatopées*, s. 560.

²⁰⁸ OSOLSOBĚ, K. *Zvukomalebné citoslovce.*

²⁰⁹ Heslo „Fláknout“. In: *Akademický slovník současné češtiny* [online].

(„Fláknul na pánev dva steaky.“) nebo „se přestat věnovat nějaké dlouhodobé činnosti“ („Má chuť fláknout s hokejem.“)²¹⁰. Další kolokviální expresivní pojmy jsou „ťukat“ nebo „ťuknout“, odvozené z onomatopoického slova „ťuk“, které kromě vyjádření klepavého zvuku mohou být používány i ve významu upoutání pozornosti („ten plakát každého ťukne“)²¹¹.

6.3.4 Vícevýznamovost

Jak ukazují sesbíraná data, onomatopoeie se často vyznačují vícevýznamovostí, což lze doložit na českých zvukomalebných výrazech „bác“, „buch“ a „bum“, které v první řadě označují zvuky pádu, úderu či výbuchu, avšak v určitém kontextu mohou vyjadřovat i překvapení, údiv nebo nečekanost („A *bác*, s hrůzou si uvědomíte, že je vše jinak.“)²¹². I francouzská onomatopoická slova označující stejný typ zvuku, která můžeme vidět v tabulce č. 5 („*badaboum*“, „*boum*“, „*poum*“ apod.), nabývají druhotných významů. Ve větě „*boum*, deux milles milliards de dollars dans la fouille“ upozorňuje zvukomalebný výraz „*boum*“ na nenadálou nějakého procesu, stejně tak může značit i rychlost daného pohybu²¹³. Vyjadřují-li tyto onomatopoeie nečekanost či rychlost, jsou mnohdy uvozovány spojkou „a“ (ve francouzštině „et“), případně vazbou „a najednou“, „a náhle“ („et puis“, „et tout à coup“) jako ve větě: „Člověk už si myslí, že ho nic nemůže překvapit, a najednou *bum* *bác*, šok.“²¹⁴

V některých případech také dochází k substantivizaci onomatopoií, a tím i k posunu jejich významu. Příkladem je právě reduplikované „*boum*“, které je ve tvaru „*le boum-boum*“ používáno ve smyslu „srdce“²¹⁵, nebo české „*křáp*“, jímž je v hovorovém jazyce myšlena nějaká rozbitá či nefungující věc. Lemma „*křáp*“ jsem si pro lepší představu zkusila vyhledat v synchronním korpusu současné psané češtiny, v syn2020, ve kterém je toto slovo obsaženo 46krát a pouze ve dvou případech se jedná o citoslovenný výraz označující nějaký zvuk („*Rozpřáhl se a křáp*, ohnal se po jeho obličejí hokejkou.“), zbylé pojmy jsou substantiva.

V kapitole o interjekcích bylo evokováno, že české zvukomalebné citoslovce mají na rozdíl od těch francouzských schopnost obsazovat ve větách syntaktické pozice. Určité onomatopoické

²¹⁰ Heslo „Fláknout“. In: *Akademický slovník současné češtiny* [online].

²¹¹ Heslo „Ťuknout“. In: *Akademický slovník současné češtiny* [online].

²¹² Heslo „Bác“. In: *Akademický slovník současné češtiny* [online].

²¹³ ENCKELL P., RÉZEAU P. *Dictionnaire des onomatopées*, s. 122.

²¹⁴ Heslo „Bác“. In: *Akademický slovník současné češtiny* [online].

²¹⁵ Tamtéž

výrazy tak nabývají svého významu i ve funkci slovesa. Slovo „bác“ tedy neslouží pouze k vyjádření příslušného zvuku, ale na pozici přísudku popisuje i činnost spadnutí či udeření („Bez nejmenšího upozornění *bác* mě do tváře.“)²¹⁶. Pojmy „buch“ a „bum“ zase jako slovesa znázorňují „rychlé, zpravidla neočekávané pohyby způsobující úder či pád“ („Dva tři kolébaté kroky, *buch* do vody.“)²¹⁷.

6.4 Kontrastivní analýza českých a francouzských onomatopoických slov s využitím InterCorpu

Ráda bych ještě krátce okomentovala výsledky kontrastivní analýzy zkoumaných českých a francouzských onomatopoií s využitím paralelního synchronního korpusu „InterCorp“. Cílem bylo představit možné české překlady francouzských zvukomalebných výrazů. Již jsem upozorňovala na fakt, že v jazykovém korpusu nelze vyhledat pouze samostatnou třídu onomatopoických slov. Z toho důvodu jsem i zde musela hledat nejprve obecně interjekce a poté z celkem 212 výsledků, které se nacházejí v celém InterCorpu v15 – French, vyjmout 21 zvukomalebných výrazů označujících zvuky vydávané neživými původci. U každého z nich jsem následně v tabulce č. 6 uvedla jejich nejfrekventovanější české protějšky, vygenerované webovou aplikací „Treq“, spolu s procenty výskytu. Podle vzoru francouzského zadaného pojmu jsou všechny vybrané české protějšky také ve tvaru interjekce, tedy slova popisujícího konkrétní zvuk. V několika případech však čeština francouzské citoslovce nahrazuje i jinými slovními druhy, nejčastěji slovesy či podstatnými jmény, kterými jsou určité výrazy dokonce překládány častěji, což se týká čtyř pojmů z tabulky č. 6: „badaboum“, jenž je v češtině nejvíce užíváno jako „pohroma“ (40 %), „clac“ neboli „kliknutí“ (26,2 %), „dring“ neboli „cinknout“ (15,4 %) a „plaf“ neboli „žuchnout“ (25 %).

boum	bum (39,1 %), prásk (4,8 %), buch (3,2 %)
badaboum	bum (20 %)
bang	třesk (19,9 %), bum (10,2 %)
bing	řach (5,1 %)
clac	klap (22,9 %), prásk (16,7 %), cvak (14,6 %)
clic	cvak (24,6 %), klik (8,2 %)

²¹⁶ Heslo „Bác“. In: *Akademický slovník současné češtiny* [online].

²¹⁷ Heslo „Buch“. In: *Akademický slovník současné češtiny* [online].

cloc	cvak (66,7 %)
crac	bác (12 %), křach (8 %)
ding	cink (21,3 %), bim (8,5 %), cililink (6,4 %)
dring	crnk (15,4 %), cink (7,7 %)
flac	plesk (25 %)
paf	bum (16,3 %), paf (11,3 %), plesk (7,5 %)
pan	buch (4,6 %)
pif	bác (3,9 %)
plaf	plesk (12,5 %), bum (12,5 %)
plouf	žbluňk (23,3 %)
splash	cák (22,2 %), plesk (11,1 %),
tchac	prásk (54,2 %), plesk (16,7 %), řach (4,2 %)
toc	ťuk (42,8 %), klep (8,4 %)
vlan	cvak (39,3 %), prásk (10,7 %)
vroum	brmm (12,5 %)

Tabulka č. 5: Francouzská onomatopoeická slova označující zvuky vydávané neživými původci a jejich české protějšky, InterCorp v15 – French

Na základě těchto sesbíraných dat jsem posléze vytvořila další tabulku č. 7, kam byly do čtyř kategorií onomatopoií neživých původců, s nimiž jsem pracovala na začátku, zaneseny všechny francouzské zvukomalebné výrazy a jejich možné české překlady podle InterCorpu. Podíváme-li se na rozdíly mezi počtem zastoupených pojmů mezi jazyky, lze si všimnout, že ve skupině zvuku vydávaných při „nárazu, pádu apod.“ převažují – i když pouze slabě – francouzská slova nad jejich ekvivalentními českými překlady. V těch dominují především výrazy jako „bum“, „buch“ a „bác“, které se hojně opakují. Z toho by vyplývalo, že čeština má pro vyjadřování tohoto druhu zvuku omezenější slovní zásobu než francouzština. Oproti tomu můžeme více českých pojmů nalézt ve třídě zvuků „strojů, nástrojů a přístrojů“, na které je francouzština dle této korpusové studie méně bohatá. Je ale třeba připomenout, že se jedná pouze o seznam onomatopoií vyhledaný v InterCorpu v15 – French a v paralelním v15 – Czech, a ne o celý úzus mnou zkoumaných zvukomalebných slov, jenž tedy příkládám ještě ve formě poslední tabulky č. 8. V té už však změny počtu výrazů v jednotlivých kategoriích napříč oběma jazyky zkoumat nelze, neboť jak již bylo zmíněno, „Dictionnaire des onomatopées“ nabízí ještě o mnoho více francouzských pojmů, které už v této studii zahrnuté nejsou. Tabulka č. 8 ale na úplný závěr

praktické části této práce veškerá analyzovaná česká i francouzská onomatopoická slova z tabulek č. 1 a 3 symbolicky spojuje dohromady.

zvuky vydávané při nárazu, pádu, úderu, vzplanutí, výbuchu, explozi	FR: badaboum, bam, bang, boum, clac, cloc, paf, pan, ran, vlan, zip
	CZ: bác, buch, bum, klap, paf, plesk, prásk, třesk
zvuky vydávané při destrukci hmoty	FR: bing, crac, plaf, tchac
	CZ: křach, prásk, řach, plesk
zvuky přírodních úkazů	FR: flac, plouf, splash
	CZ: cák, plesk, žbluňk
zvuky strojů, nástrojů a přístrojů	FR: clic, ding, dring, pif, toc, vroum
	CZ: bim, brm, cvak, cililink, cink, crnk, klik, klep, ťuk

Tabulka č. 6: Francouzská onomatopoická slova označující zvuky vydávané neživými původci a jejich české překladové ekvivalenty

zvuky vydávané při nárazu, pádu, úderu, výbuchu apod.	CZ: bác, buch, bum, cvrnk, drc, flák, křáp, pif, plác, plesk, prásk, třísk, ťuk, žuch
	FR: badaboum, bam, bang, boum, clac, paf, pan, patapouf, patatras, ping, ploc, poum, ran, tac, tchiac, vlan, zon, zip
zvuky vydávané při destrukci hmoty	CZ: břink, prask, rup, řach, řink, třask, třesk
	FR: bing, crac, floc, plaf, tchac
zvuky přírodních úkazů	CZ: cák, čvacht, fiú, fi, hú, kap, šplouch, žbluňk
	FR: baoum, clap, flac, flic-flac, frou-frou, ploc, plouf, splash

zvuky strojů, nástrojů a přístrojů	CZ: bim bam, brm, brnk, bzum bzum, cink, cinkylinky, cililink, cr, cvak, fidli fidli, fik, klapy klap, klik, klop, ratatata, skříp, škráb, řízy řízy, tik tak, tú, vrz
	FR: broum broum, clang, clap, clic, cling, cloc, crincrin, diling, ding, ding-dong, dring, dzing, patapon, pif-paf, rataplan, taratata, tic, toc, vroum

Tabulka č. 7: Shrnutí zkoumaných českých a francouzských onomatopoických slov

ZÁVĚR

Cílem této bakalářské práce bylo definovat pojem „onomatopoické slovo“ v celé jeho šíři, představit s ním související problematiku a následně doložit určité nasbírané poznatky na konkrétních případech onomatopoií z českého i francouzského jazyka.

Všechny výše popsané body byly shrnuty v šesti kapitolách. V úvodní části práce byly hlavními tématy otázka jazykového znaku a vymezení onomatopoií, jakožto slov realitou motivovaných, vůči slovům arbitrárním. Následně jsem postupovala systematicky podle plánu naznačeného v úvodu, tedy obecným pojednáním o zvukomalebnosti, kde bylo mj. upozorněno na úzkou souvislost mezi onomatopoickými slovy a etymologií, načež byla rozebírána problematika konvence a elementární příbuznosti. Za další neopomenutelnou součást této studie považuji porovnání zvukomalebných výrazů a interjekcí, kde jsem se pokusila představit hlavní shody a rozdíly těchto vzájemně často zaměňovaných skupin slov. Poslední dvě kapitoly z čistě teoretické části se zabývají dvěma v českém prostředí málo známými a frekventovanými fenomény, a to sice fonosémantikou a ideofony. Přestože to tak původně nebylo myšleno, pasáž o zvukovém symbolismu se co do rozsahu řadí mezi jednu z nejdelších z celé práce, neboť jsem se v rámci bádání s tímto jevem seznámila podrobněji.

Zkoumání v této oblasti obecně považuji za velice přínosné, jelikož nám umožňuje zamyslet se nad shodnými prvky mezi jazyky a jejich možným vysvětlením, čímž nás dovádí až k otázkám původu slov. Během psaní jsem však na mnoha místech narazila na rozpory s fonosémantickými teoriemi, díky nimž jsem usoudila, že zvukový symbolismus nemůže být aplikován a chápán stoprocentně ani univerzálně, přesto je však v některých případech jeho vliv nepopíratelný, i když stále nedostatečně prozkoumaný. Pátou kapitolu, zasvěcenou ideofonům, jsem pojala jako exkurz do zvukomalby, a tudíž slov založených na principu nápodoby, ze světového měřítka. Zároveň jsem se tím pokusila ukázat, jak mohou tato slova na základě svých podobností propojovat jazyky mezi sebou a odhalovat kultury jejich mluvčích. Tato pasáž se také od původního tématu vzdálila nejvíce, čímž může sloužit jako přechod do praktické části, jež se kromě analýzy zvoleného úzu onomatopoií krátce zaměřuje i na možnosti překladu z francouzštiny do češtiny. Nejdůležitějším bodem však bylo porovnání pozorovaných tendencí u vybraných zvukomalebných výrazů z obou jazyků.

Ve všech kapitolách je průběžně odkazováno na expresivní podstatu onomatopoií z fonologického, morfologického, syntaktického i sémantického hlediska, kterou jsem chtěla dostatečně prozkoumat. Na konci své studie tato specifika mohu pojmenovat doslovně – pro onomatopoeie jsou charakteristické především fonologické anomálie, netypické formy slov (díky kterým jsou snadno rozpoznatelné v textu) čítající například častou reduplikaci, repetici či prodlužování hlásek, relativní syntaktická nezávislost, morfologicko-syntaktická expresivita, a především pevný vztah mezi „označujícím“ a „označovaným“. To však zdaleka není konečný výčet jedinečnosti zvukomalebných výrazů, neboť ty mají velký přesah i do otázek vzniku lidské řeči a vývoje jazyka u dětí, jelikož jsou díky své silné ikoničnosti a mnohdy i zvukově symbolickému hláskovému složení snadná na osvojení a patří mezi jedny z prvních dětských slov. Jak čeština, tak i francouzština pozoruje u svých onomatopoických slov všechny tyto zmíněné rysy, navzdory jiné fonologické vybavenosti a odlišným morfologickým a syntaktickým pravidlům obou jazyků. Právě díky svým speciálním vlastnostem nabízí tato třída slov ještě mnoho příležitostí k dalším výzkumům, a to i například z hlediska zmiňovaného zvukového symbolismu, poněvadž jsou onomatopoeie považovány za nejznámější a zároveň nejrozsáhlejší typ fonosémantiky. U této problematiky se tak stále vyskytuje mnoho „bledých míst“, jimž ještě nebyl věnován dostatek prostoru. Závěr mé bakalářské práce mi tedy odhaluje mnohá další neprobádaná témata a nezodpovězené otázky, kterým bych se dozajista chtěla nadále věnovat.

RÉSUMÉ

L'objectif de ce mémoire est de définir le concept de mot onomatopéique sur le plan des spécificités phonologiques, morphologiques, syntaxiques et sémantiques et d'aborder les questions qui s'y rapportent. Les connaissances acquises dans la partie théorique sont ensuite vérifiées dans la partie pratique, qui consiste en l'analyse d'exemples concrets d'onomatopées tchèques et françaises.

Cette thèse se compose de six chapitres. Le premier développe la question du signe linguistique et ses caractéristiques et traite du principe de l'arbitraire, de la motivation et de l'iconicité en général. Le deuxième présente plus en détail les onomatopées, frange marginale du lexique, qui est motivée par le principe d'imitation. Étant donné que les onomatopées sont d'habitudes assimilées à la classe des interjections – bien qu'elles ne correspondent qu'en partie à celle-ci – le troisième chapitre compare les différences et les similitudes entre ces deux groupes de mots expressifs. Les quatrième et cinquième chapitres peuvent sembler à première vue les plus éloignés du sujet, mais ils sont en fait étroitement liés au thème de l'onomatopée – ils traitent des phénomènes de symbolisme phonétique, dont l'onomatopée est l'exemple le plus connu, et des idéophones, caractérisés comme une sous-classe de mots onomatopéiques. Un espace est également consacré à la question de la position de cette classe de mots dans les langues à travers le monde, et donc à l'idée d'ethnocentrisme, puisque les onomatopées peuvent définir la frontière entre les langues indo-européennes et non indo-européennes, en fonction de la fréquence de leur utilisation et des types d'imitation.

La deuxième partie pratique, correspondant au sixième chapitre, consiste (comme je l'ai déjà mentionné) en l'analyse de 100 exemples concrets d'onomatopées tchèques et françaises – que j'ai choisis – désignant des bruits d'origine non-humaine. Ces bruits ont été divisés en quatre catégories de base – « sons produits et produites par un choc, une chute, un coup, une détonation, une explosion etc. », « sons de destruction de la matière », « sons de la nature » et « sons produits par des objets manufacturés ».

Dans la partie pratique, mon intention était de montrer et comparer les propriétés spécifiques des onomatopées tchèques et françaises qui font que ces mots sont considérés comme ayant un statut grammatical si « flou » – en termes de forme, elles ont des structures syllabiques spéciales dans la plupart des cas, elles sont soumises à des processus de répétition, de redoublement,

d'allongement de la voyelle ou de la consonne et d'affixation, et elles se distinguent également par l'expressivité syntaxique.

Ces particularités à tous les niveaux linguistiques et leur symbolisme phonétique spécial ont été les principales raisons pour lesquelles j'ai choisi les onomatopées comme sujet de mon mémoire. Cette thèse a permis de montrer qu'il s'agit en toutes circonstances de mots très expressifs à tous égards, brisant beaucoup de règles grammaticales, qui nous aident, par exemple, à révéler la culture de chaque langue et de plus, selon certaines théories, les onomatopées pourraient s'avérer être la clé pour comprendre la naissance de la parole et l'origine des mots.

En conclusion, je peux constater qu'il y a toujours un grand manque de recherche sur ce sujet, surtout en ce qui concerne le symbolisme phonétique, ce qui offre d'autres possibilités de recherche que j'aimerais certainement exploiter.

BIBLIOGRAFIE

Akademický slovník současné češtiny [online]. Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR, ©2017–2023 [cit. 2023-04-28]. Dostupné z: <https://slovníkcestiny.cz>

AKITA, Kimi, Mark DINGEMANSE. *Ideophones: Mimetics, Expressives*. In: ARONOFF, Mark, ed. *Oxford Research Encyclopedia for Linguistics*. Oxford: Oxford University Press, 2019. ISBN: 9780199384655.

ASSANEO, María Florencia, Juan Ignacio NICHOLS, Marcos Alberto TREVISAN. The Anatomy of Onomatopoeia. *PLoS ONE* [online]. 2011, 6(12) [cit. 2023-05-1]. ISSN: 1932-6203. Dostupné z: <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0028317>.

BIČAN, Aleš. Kombinace konsonantu s vokálem v českých slovech cizího původu. *Slovo a slovesnost* [online]. 2020, 81(3), s. 163-194 [cit. 2023-04-16]. ISSN: 0037-7031. Dostupné z: https://ujc.avcr.cz/phword/bican_kombinace-konsonantu-s-vokalem_offprint.pdf

BIČAN, Aleš. Etymologie a fonologie: případ Mathesiova fonotaktického pravidla. In: MALČÍK Petr, ed. *Vesper Slavicus. Sborník k nedožitým devadesátinám prof. Radoslava Večerky* [online]. Praha: Nakladatelství lidové noviny, 2018, s. 13-33. [cit. 2023-04-16]. ISBN: 978-80-7422-620-5. Dostupné z: https://ujc.avcr.cz/phword/bican_etymologie-a-fonologie_offprint.pdf

BIDAUD, Samuel. Les onomatopées verbales du tchèque. *Studies About Languages* [online]. 2022, 41(1), 21-31 [cit. 2023-04-17]. ISSN: 2029-7203. Dostupné z: DOI: <https://doi.org/10.5755/j01.sal.41.1.31330>

ČERNÝ, Jiří. *Dějiny lingvistiky*. Olomouc: Votobia, 1996. ISBN: 80-85885-96-4.

DUFKOVÁ, Vendula. *Kontrastivní srovnání fonetického systému českého a francouzského jazyka*. Brno, 2011 [cit. 2023-04-21]. Bakalářská diplomová práce. Filozofická fakulta Masarykovy univerzity, Ústav jazykovědy a baltistiky. Vedoucí bakalářské a diplomové práce prof. RNDr. Václav Blažek, CSc. Dostupné z: https://is.muni.cz/th/yoe8r/Kontrastivni_srovnani_fonetickeho_systemu_ceskeho_a_francouzského_jazyka.pdf

ERBEN JOHANSSON, Niklas. *The building blocks of sound symbolism* [online]. Lund, 2020 [cit. 2023-04-17]. Disertační práce. Lund University. Vedoucí práce Mark Dingemanse.

Dostupné z: https://lucris.lub.lu.se/ws/portalfiles/portal/78916356/NiklasErbenJohansson_dissertation_opponent_committee.pdf

ERHART, Adolf. *Úvod do jazykovědy*. Brno: Masarykova univerzita, 2001. ISBN: 80-210-2669-3.

ERHART, Adolf, Radoslav VEČERKA. *Úvod do etymologie*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1981.

EVERAERT-DESMEDT, Nicole. Peirce's Semiotics. In: HÉBERT, Louis. *An Introduction to Applied Semiotics: Tools for Text and Image Analysis*. London: Taylor & Francis Ltd, 2019. ISBN: 9780367351120.

HASADA, Rie. *The semantic aspects of onomatopoeia: focusing on Japanese psychomimes* [online]. 1994 [cit. 2023-04-17]. Diplomová práce. Australian National University. Dostupné z: https://openresearch-repository.anu.edu.au/bitstream/1885/132958/4/b18941692_Hasada_Rie.pdf

JOHANSSON, Niklas Erben, Andrey ANIKIN, Gerd CARLING a Arthur HOLMER. The typology of sound symbolism: Defining macro-concepts via their semantic and phonetic features. *Linguistic Typology* [online]. 2020, 24(2), 253-310 [cit. 2023-04-17]. ISSN: 1613-415X. Dostupné z: <https://doi.org/10.1515/lingty-2020-2034>

KARLÍKOVÁ, Helena. Elementární příbuznost. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová, ed. *CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny* [online]. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2017 [cit. 2023-4-16]. ISBN 978-80-7422-480-5. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/ZVUKOMALEBNÉ%20CITOSLOVCE>

KLETT, Estella. Les onomatopées et les pseudo-cris : des voix qui en disent long sur les bruits. In: KLETT, Estella. *Études contrastives Français-espagnol. Les onomatopées et les doublets sémantiques*. Buenos Aires: Editores Asociados, 2020, s. 10-16. ISBN: 978-987-4150-23-3 1.

KLEIBER, Georges. Sémiotique de l'interjection. *Langages* [online]. 2006, s. 10-23 [cit. 2023-04-16]. ISSN: 1958-9549.

KLEŇHOVÁ, Eliška. Pojetí interjekcí v některých českých mluvnících. *Naše řeč* [online]. 2011, 94(5), s. 242-255 [cit. 2023-04-16]. ISSN: 0027-8203. Dostupné z: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=8218>

KOPEČNÝ, František. Poznámka k tzv. elementárním souvislostem (r. brokat'/brosat' — č. vrhnout/vrznout). *Slovo a slovesnost* [online]. 1978, 39(3-4), 310-313 [cit. 2023-04-17]. ISSN: 0037-7031. Dostupné z: <http://sas.ujc.cas.cz/archiv.php?art=2562>

KROUPOVÁ Magdalena, ŠTĚPÁNKOVÁ Barbora, VODRÁŽKOVÁ Veronika. The Sounds of a Dictionary: Description of Onomatopoeic Words in the Academic Dictionary of Contemporary Czech. In: *Proceedings of the XVIII EURALEX International Congress: Lexicography in Global Contexts* [online]. Ljubljana: Ljubljana University Press, Faculty of Arts, 2018, s. 149-157 [cit. 2023-04-16]. ISBN: 978-961-06-0097-8. Dostupné z: <https://ebooks.uni-lj.si/zalozbaul/catalog/download/118/211/2954-1?inline=1>

LAMPRECHT, Arnošt. Vztah zvukové stránky a významu v jazyce. In: *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. A, Řada jazykovědná* [online]. Brno: Filozofická fakulta Masarykovy univerzity, 1984, s. 7-12 [cit. 2023-04-17]. ISSN: 0068-2705. Dostupné z: <https://hdl.handle.net/11222.digilib/100932>

MAGNUS, Margaret. *What's in a Word?: Studies in Phonosemantics* [online]. 2011 [cit. 2023-04-17]. Disertační práce. Norwegian University of Science and Technology. Dostupné z: https://ntnuopen.ntnu.no/ntnu-xmlui/bitstream/handle/11250/243679/123799_FULLTEXT01.pdf

MEDHURST, Richard. Les onomatopées japonaises : des sons, des images, des sensations... In: *Nippon.com* [online], ©2011-2023, 29. 4. 2016 [cit. 2023-05-1]. Dostupné z: <https://www.nippon.com/fr/column/m00092/>

MONNERET, Phillippe. Le symbolisme phonétique et la fonction iconique de l'analogie. *Signifiances (Signifying)* [online]. 2019, 3(1), 1-19 [cit. 2023-04-17]. ISSN: 2606-0442. Dostupné z: <https://doi.org/10.18145/signifiances.v3i1.229>

NEKULA, Marek. Znak. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová, ed. *CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny* [online]. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2017 [cit. 2023-4-16]. ISBN 978-80-7422-480-5. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/ZNAK#sémiotika>

NIKLAS-SALMINEN, Aino. *La lexicologie*. Paris: Armand Colin, 1997. ISBN: 978-2-200-26936-4.

NOBILE, Luca. Le symbolisme phonétique à l'âge de l'oralité numérique: Une perspective sur le langage par delà 'nature' et 'culture'. *Signifiances (Signifying)* [online]. 2019, 3(1), 1-35 [cit. 2023-04-17]. ISSN: 2606-0442. Dostupné z: <https://hal.science/hal-02891472>

NOVOTNÁ, Renata, Helena KARLÍKOVÁ. Zvukomalba. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová, ed. *CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny* [online]. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2017 [cit. 2023-4-16]. ISBN 978-80-7422-480-5. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/ZVUKOMALBA>

ODGEN, Richard. Ikonicitá v mluveném rozhovoru. *Naše řeč* [online]. 2016, 99(1), s. 2-18 [cit. 2023-04-16]. ISSN: 0027-8203. Dostupné z: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=8398>

OSOLSOBĚ, K. Citoslovce. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová, ed. *CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny* [online]. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2017 [cit. 2023-4-16]. ISBN 978-80-7422-480-5. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/CITOSLOVCE>

OSOLSOBĚ, K. Zvukomalebné citoslovce. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová, ed. *CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny* [online]. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2017 [cit. 2023-4-16]. ISBN 978-80-7422-480-5. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/ZVUKOMALEBNÉ%20CITOSLOVCE>

PETERFALVI, Jean-Michel. Les recherches expérimentales sur le symbolisme phonétique. *L'Année psychologique* [online]. 1965, 65(2), s. 439-474 [cit. 2023-04-17]. ISSN: 1955-2580. Dostupné z: https://www.persee.fr/doc/psy_0003-5033_1965_num_65_2_27443

SAUSSURE, Ferdinand de, SECHEHAYE, Albert a Charles BALLY. *Kurs obecné lingvistiky*. Praha: Odeon, 1998. ISBN 80-207-0070-6.

SOLANGE, Bernard-Thierry. Les onomatopées en malgache. *Bulletin de la société de linguistique de Paris* [online]. 1960, 55(1), 245–271 [cit. 2023-04-18]. ISSN: 1783-1385. Dostupné z: http://madadoc.irenala.edu.mg/documents/10579_les%20onomatopées.pdf

TROST, Pavel. K původu slov. *Naše řeč* [online]. 1979, 62(1), 54-56 [cit. 2023-04-17]. ISSN: 0027-8203. Dostupné z: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?lang=en&art=6105>